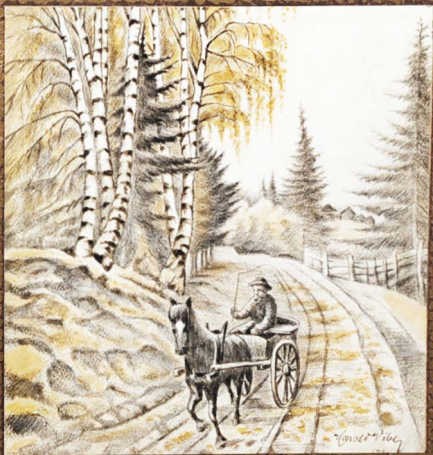

RINGERIKE.

AKSJESELSKAPET
FOLLUM
FABRIKKER

RINGERIKE

1960-1961

UTGITT AV

RINGERIKES UNGDOMSLAG
OG RINGERIKES MUSEUM

VED

ELLEN HALS
OLA BRÆNDEN - H. JØRGENSEN

INNHold:

	Side
Omlag: Tegning av Harald Vibe.	
<i>Elling M. Solheim</i> : Prolog. Fra treplog til traktor	3
<i>Fredrik Schjander</i> : Svarteboka	4
<i>Helge Fonnum</i> : Litt om husdyrnavn på Ringerike	9
<i>E. F. Halvorsen</i> : Odelsbønder og leilendinger på Ringerike i 1624	11
<i>Elling M. Solheim</i> : Dikt. Riddergården	17
<i>Einar Heimås Dokken</i> : En haustdag i Adalskogene	18
<i>Thorvald E. Solberg</i> : Finnerfjeringen	21
<i>Helge Fonnum</i> : Steinialder-funn på Ringerike	24
<i>A. D. Kjørnæs</i> : Krokakogens Almene	25
<i>Harald Vibe</i> : Tegning av Tangbråten på Tyrstrand	28
<i>Sv. Nymoen</i> : Norderhov gamle prestegård forteller	29

Fra treplog til traktor

PROLOG TIL NORDERHOV SOGNESELSKAPS 150 ÅRS JUBILEUM

12. JUNI 1960

*Haltannet hundre års framgang og vokster
minnes vi her.*

*Reisa fra treplog til traktor.
Den lange jorda
gjennom skiftende tider
og vekslende kår.
Landet og folket frigjør seg
og stimer mot solrenning.*

*Den nye dagen i emning
med krav og veldige muligheter.
Ennd er natta den sterkeste,
men lyset stiger og stiger.
Ennd venter krig og sult og harde år.
1812.*

Men lyset stiger.

*Wergelands skaldesyner splitta mørket
og slapp dagen til.
Bjørnsøns mektige røst
skalv mellom fjellene
i tro og tross og kjærlighet.
Sang det nye Norge fram.*

*Det nye Norge var alt
som løystes ut og bygdes opp.
Ute fra verden kom budskap og nye tanker.
En langveisfarende, vilter krabat
var også med:
Solanum tuberosum.
Poteten — som det var en salighet
å ha en sydvendt bakke til.
Han fikk heim her
og har takka mangfoldig for det.*

*Det drønna mot porten:
Jern og stål,
eld språka,
damp hveste.
Jernbanen kom.
Rjukanfossen — den ville Samson — temtes.
Teknikkens lysende eventyr var begynt.*

*Men under det hele — med kraft til alt:
J o r d a .*

*Den enkle, løydomsfulle skaparmolda
som alt kommer fra
og alt vender tilbake til.
Jorda som gir mat og mette,
trygghet og ro.*

*Mysteriet ved foten din:
Solkraft som bindes til materien,
blusser i klorogjeller,
tenger litvarme i dyr og mennesker,
sitrer i alt levende.
Bærer og løfter oss
i sitt veldige lusspust.*

*Så stort og mangslungent dette landet var.
Her var tumleplass nok til alle,
og ville du lengre var havet der.
Langt nord — Trollbotten
med endeløus natt og døgnvill sol.*

*Siste prøva stod att:
Miste det hele i ragnarokk.
Kjenne dragsøget fra ginnungagapet
holde på å få overtaket,
men befries og reddes.
Gråte ut i jordheimens evige vdr.*

*Underlig å bli tilbake i gamle folianter.
Se at bygda vår var med på jorda.
Slekta vår var med.
En blir varm om hjertet
og rak i ryggen.
Gyet dogges så lett.
Et navn i sirlig håndskrift:
Norderhov Sogneselskap.*

*I sommerbrisen står et tre
og voger krona.
Vitner om landets og folkets lit
gjennom strandne tider.*

Vitner om Gud.

ELLING M. SOLHEIM

SVARTEBOKA

Tross de store fremskritt som er gjort her i landet de senere år på praktisk talt alle områder, hører vi ennå folk snakke og skrive om «de gode, gamle dage». Spør vi så: hva er det vi har gått tapt av? Hva er det vi ønsker tilbake av «de gode, gamle dage?» — Det vi forbinder med disse svundne tider er vel helst en forestilling om fred og idyll, først og fremst kanskje fred i sinnet, — sinnsro.

I virkeligheten var det nok så som så både med freden og idyllen dengang. Noen ganske få levet uten økonomiske bekymringer, men for alle andre var livet en kamp for tilværelsen, et evig slit med tanke på en eneste ting — å skaffe mat fra dag til dag. Og som dette ikke skulle være nok, lå folk under for en overtro som vi ikke kan gjøre oss noen forestilling om. De trodde seg omgitt på alle kanter av allslags usynlige åndevener som drev sitt spill natt og dag. Det var ikke bare almuen som lå under for denne overtroen, helt til topps lå den som en mare over hele landet. På dette område levet folk i et middelaldersk mørke helt til for 150—200 år siden. Eventyr og sagn som er underholdende lesning for oss, var for ikke lenge siden dødsens alvor, og de representerer tross alt de lysere sider av folketroen. Lenger nede i folkesjelen lå skjult en overtro som ikke tålte dagens lys, som ikke kunne snakkes om mann og mann imellem for ikke å nedkalle ådenes forbannelse.

I «Svarteboka» har vi en håndgripelig målestokk for hvor dypt forankret overtroen var og det skal ikke meget fantasi til for å forestille seg hva Svarteboka må ha ført med seg av redsel og gru og av åndelig og materiell undertrykkelse. Nei, det var nok lite fred å finne i de gode, gamle dage.

Rundt omkring i vårt land og i utlandet ligger eksemplarer av Svarteboka, i biblioteker og i andre institusjoner. Det er ingen hyggelig sengelektyre vi her får servert og det er nifst å tenke på at dette har våre forfedre få ledd tilbake trodd på, fullt og fast.

Der er bevart en avskrift av en Svartebok hvor avskriveren har stoppet opp under skri-

vingen og gitt uttrykk for sine betenkeligheter angående det han har gitt seg ut på.

Vi leser det: «Den dag du tenker å løse de onde ånder skal du, når du står opp, først betegne deg med den unge Lucifers navn, og du skal vaske ditt ansikt og kjemme ditt hår i samme navn. Du skal gå ut i deres navn og si: Alt det jeg tar meg fore idag gjør jeg i den ypperste Lucifers navn og i alle djevlers navn som er i Helvedes avgrunn. Og når du vil mane de onde ånder skal du være alene og du skal si dette før du begynner å nevne dem: Jeg forsverger Gud som har skapt meg. Jeg forsverger Jesus som har gjenløst meg.» — Her stopper han opp, mannen som skriver, og skyter inn for egen regning: «Dette er fælt, jeg vil ikke skrive mere av det.» — Men så har han vel bladd litt utover i Svarteboka og funnet anvisning på et eller annet som kan ha fristet ham. Det kan ha vært dette: «At gjøre kvinder kjær i dig.» Om det leser vi i Svarteboka: «Naar du hitter eller finder en Hestesko med Søm udi, da tag den op og til den venstre Side, hold den bag Ryggen, tag saa et Søm deraf, og naar du tager det, sig saa disse Ord: Herud i Fandens navn. Behold Sømmet. Hvilken Kvindes person eller Pige, du rører ved med dette Søm, hun løber straks efter dig og elsker dig.» — Eller han er blitt fristet av lykke i kortspill. Om det som må gjøres i den anledning leser vi: «Tag et Kløver-Blad og skjær avundt 3 Gange omkring, kast det saa paa Ilden i Fandens Navn, tag det igjen og læg det paa den Sted, du staar paa, eller i din venstre Sko, at ingen det ved. Saa vinder du.»

Hva det nå kan ha vært som har fristet mannen, så fortsetter han i hvert fall etter sin åpenhjertige avbrytelse, — og forskriver seg til Djevelen. Om meget ellers kunne være uklart og svevende i Svarteboka så var denne forsvargelsen ikke til å misforstå. Og det var drøy kost for den som var tynget av middel-

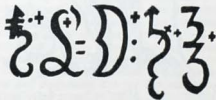
alderens mystikk og overtro og som hadde ånder omkring seg til daglig som voktet på hvert skritt og på alt han foretok seg. Vi leser videre: «Jeg forsverger den Helligånd som har helliggjort meg, og undergir meg helt den høvding, unge Lucifers rike, mot at han skal tjene meg i det jeg begjærer og behøver, — for hvilken jeg stadfester med mitt eget blod at underskrive.»

Dermed var pakten sluttet og den var ikke lett å slippe fra. Djevelen selv i de forskjellige skikkelser og med et påheng av usynlige smådjevler ville komme og kreve sitt når tiden var inne. — A lure seg fra sine forpliktelser ved å kaste Svarteboka, slenge den tilsjøs på 40 favner, nyttet ikke. Heller ikke å brenne den. Den kom alltid tilbake av seg selv, like hel. Ja, vi vet at det har vært skikk at Svarteboka ble lagt i kisten sammen med Eiermannen når han var død og skulle begraves. Det eneste som da kunne redde ham fra evig fortapelse var hvis der fantes en som ville overta den og forskrive seg til Djevelen i den døde's sted.

Ellers hadde eieren av en Svartebok den utveien til å bli kvitt den at han kunne gi den til presten. Denne utveien skulle en tro var den sikreste, hvis presten var av de rimelige da. Men det måtte ikke komme ut blant folk, da var man ferdig. For det var ikke bare kvinnfolk, hekser, som ble brent for å ha alliert seg med Djevelen. Tross alt var det ikke urimelig at Svarteboka havnet hos presten, for der hørte den rettelig hjemme. Det var en prest som hadde hatt med seg den første Svarteboka til landet en gang i 1600-årene, ble det sagt. Og det var prestene som sørget for nye opplag og forsyninger.

Fra Telemark har vi mange historier om Svarteboka. En gamling som hørte hjemme ble for mange år tilbake frittet ut om Svarteboka, og det han fortalte er skrevet ned. «Ho var saa stor som alnakka, ska eg seia, og utapaa va prenta mæ svær raud skrift Sortebogen. Skrifta va helles vanleg bibelskrift mæ svarte bokstavar. Men alt saa maatte ein lesa den gale vegen. Du vil veta koreis dei fer aat naar dei vigde seg innaat boka? Dæ gjekk fe seg slik, dæ: Daa skulle du taka boka innonner armen paa bare skrotten, og gaa til alters mæ ho slik. Men fyrst laut du seia at du gjorde dæ i den Vondes namn. Naar du hadde teke

sakkermenten saa va du vigd inn mæ boka. Den som va vigd han va til saa mangt. Han skaffet seg vekselpæning au. Dæ va pæning,

Omslagstepping på en avskrift av Svarteboka.

helst gamle sølvdalerar som va slik laga at dei kom attende naar dei va bitala ut. Hadde ein slike saa va dæ greidt aa bli rik.»

Noen eksemplarer av Svarteboka kom nok i ny og ne til menigmann, men det var først langt frem i tiden at den kom utenfor en meget snever krets. Og da det først var kommet så langt, ble den etterhvert oppspedd med allslags lokale råd for uråd som det forsåvidt ofte var mere mening i enn i det vi kan finne i de eldste svartebøkene. Svarteboka ble etter som tiden gikk en mere profan Klara Klok bok enn en real svartebok. Og den ble en salgsvare! Flere steder leser vi at folk for noen hundre år tilbake kjøpte Svarteboka i Oslo av kremmere som hadde den med fra Tyskland. Svært ofte er den skrevet på et blandet sprog, latin og tysk, isprengt ord og setninger fra de forskjellige skandinaviske land.

Til de forholdsvis pyntelige utgaver som vesentlig inneholder kjerringråd, hører de tre svartebøkene vi kjenner fra Ringerike. Den ene

er en «Konstebog» som skriver seg fra Soknedalen. Den er «ud Sættet af Tyge Brav Paa Cløbenhavns Slaat 1592», står det i etterskriften.

Ud Sættet af Tyge Brav Paa Cløbenhavns Slaat 1592

Slik lot han, den onda, sig til syna i den svartia Dantaen.

Den andre er et lite håndskrevet hefte i Universitetsbiblioteket i Oslo som visstnok skriver seg fra Gudbrandsdalen men som kom til Ringerike med en mann, Hans Pedersen, som døde i 1849. Til Universitetsbiblioteket kom boken fra professor Moltke Moe, Jørgen Moes sønn, som igjen hadde fått den av Ole Dæhli i 1885.

Den tredje og siste Svarteboka fra Ringerike er også kommet fra Moltke Moe, men dens historie forøvrig kjennes ikke.

Når det het seg at Svarteboka opprinnelig hørte hjemme hos prestene, var det fordi de kunne bruke den uten å løpe noen risiko. Presten kunne ta Djevlen i sin tjeneste og sende ham tilbake dit han hørte hjemme etter avbenyttelsen, for bak prestene sto sterkere makter enn de han makte frem ved hjelp av Svarteboka. Men det måtte være en prest av den gamle skole. Og den gamle skole det var Wittenbergs skolen, «Den sorte Skole», eller «Ned-

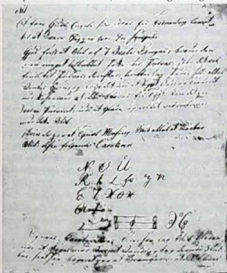
gangsskolen» som den også ble kalt. Det var universitetet i Wittenberg. Alle prester som fikk ord på seg for å ha Svarteboka og derfor kunne mere enn sitt Fadervår, som det het, de hadde gått Wittenbergs skolen. Hvorfor akkurat universitetet i Wittenberg hadde fått ord på seg her i Norge for å være utklekningsanstalt for åndemanere, er ikke godt å si. Ikke sjelden var det forresten presten selv og det han foretok seg som ga foranledning til troen på at han drev med svartekunster. Særlig mistenkelig var det når det kom en prest som i tillegg til sin presteeksamen hadde en universitetsgrad, en magister. Da var det ikke tvil i folkesjelen om hvordan det var fatt med ham. Magister? Pekte ikke det tydelig nok hen på magi? — «Svartmagister» ble noe i retning av et skjelsord. Det oppnavnet fikk en forfulmet teologisk student i Oslo i 1600-årene, eller kanskje var han kandidat, som aldri fikk noe embede. Han drev med åndemaning og allslags trolldomskunster. Det sto skrekk av ham og Svarteboka hans. Lauritz Udbinæus het han og det ble fortalt at han var født utenfor ektenskap som sønn av rektor ved Christiania Kathedralskole, Søren Udbye.

Denne Udbinæussen, som han ble kalt, hadde det med å streife rundt i strøkene omkring Oslo, og det er sagt at det ikke fantes en mann mellom Norderhov og Enebakk som våget å nekte ham mat, husly og brennevin når han kom rekende med Svarteboka. Hos Haslumpresten i Bærum slo han seg ned en tid og både herfra og fra Lommedalen ble det fortalt de utroligste ting om hans trolldomskunster og fantestreker. At det var farlig å nekte ham noe, fikk Bjørn Elgstøa i Nordmarka erfare. Han bodde så langt fra folk at Udbinæussens rykte vel ikke var kommet ham for øre. Bjørn lå på fiske ved Katnosa da denne fremmedkaren kom. Noe mat eller drikke var det ikke å få der, sa Bjørn. Dermed dro Udbinæussen ned til vannet, fant frem Svarteboka og han må ha lest på de riktige stedene for vekke var fisken i Katnosa og vannet lå fiskeløst i 200 år. Fortelles det. — Da Udbinæussen b'e funnet død i en vei-grøft i det gamle Oslo en kald høstmorgen var Svarteboka hans forsvunnet.

Det var ikke så få av typen Udbinæus og det var nok først og fremst slike folk som satte ut allslags fantastiske historier som gikk om «Den

sorte Skole» i Wittenberg. Disse historiene var vel det eneste som kunne sette dem litt i respekt og skaffe dem tilhørere og — levebrød. En mistanke tør man nok ha om at gamle troende katolikker med glede kolporterte disse historiene om universitetet i Wittenberg, universitetet hvor Martin Luther, kjetteren, hadde stått på katetret og dosert sin vranglære for studentene.

Om opprinnelsen til Svarteboka fortelles det at den ble funnet i Wittenberg og ble tatt i bruk i «Den sorte Skole». Den kalles i andre land for Cyprianus, etter en hedensk trollmann av samme navn, som gikk over til Kristendommen, ble biskop og led martyrdøden i år 290. Alt i den tidlige Middelalder er Cyprianus, trolldomsboken, omtalt i latinske og greske håndskrifter. Det heter om denne internasjonale Svarteboka at ild ikke biter på den og at den som eier den tilhører Djevelen og må utføre en mørkets gjerning hver dag. Til gjengjeld står alle Helvetes makter gjennom Svarteboka til tjeneste med å utføre alle de gode og onde

En side i Svarteboka.

gjerninger han måtte ønske. — Om Wittenbergs skolen ble det fortalt at Cyprianus, Svarteboka, var eneste lærebok og at den slo seg selv opp og igjen. Noen lærere var der ikke i skolen, bare en sort hund gikk omkring med

mat til elevene. Når kandidatene var uteksaminert og skulle forlate skolen møtte Djevelen opp i egen person og forlangte sitt, til takk for Svarteboka som de nybakte prestene fikk med seg. Noen slapp lettvtint. Vi hører om flere norske prester som bare hare ett strøpeband, det andre hadde de måttet gi fra seg i Wittenberg. Andre måtte gi fra seg skyggen sin og gikk gjennom livet uten skygge. Det fortelles også at Djevelen krevet den kandidaten som hadde dårligst karakter til eksamen. Denne presten måtte så tjene Djevelen all sin tid. Det var vel disse sinkene som ble «svartmagistre» med tiden.

Tar vi for oss et utvalg av de prester og andre teologer her i landet som har hatt ord på seg for å ha Svarteboka, er det ikke vanskelig å se at enten hører de til de beste og dyktigste eller de hører til de dårligste, evige studenter og folk som hadde gjort seg umulige på en eller annen måte, «svartmagistre», som Udbinæus. Gjennomsnittspresten, den jevne og trofaste sliter, hadde ingen chanser til å oppnå ærefrykt og berømmelse med Svarteboka.

«Mirakelprester» ble de kalt, de gode prestene med Svarteboka. Det var folk som Peter Dass, Hans Strøm på Elker, Jørgen Schive, Bjellandpresten, og Kristian Holst, Røykenpresten. Om Røykenpresten, Kristian Holst, som er en typisk representant for «Mirakelprestene», skriver Asbjørnsen i «Plankekjørene»: «Det var meget til mann, den Røykenpresten. Han hadde Svarteboka og han kunne lese i den like så godt fremlengs som baklengs og han kunne lese og binde på en gang. Gud bevares for en mann det var, både til å legge ut og mane Djevelen.» —

Når «Mirakelprestene» fikk ord på seg for å være vel bevandret i svartekunsten, så var det ikke bare fordi de gjorde seg bemerket som prester. Det var vel så meget deres kunnskaper på andre felter som gjorde dem fortjent til titelen. De var kulturpersonligheter disse prestene, representanter for Opplysningstiden. De kunne f. eks. ha medisinske kunnskaper som kom til nytte i et knipetak og — skapte historie. Særlig utsatt for folkesnakk var de som i forbindelse med interesser for fysikk, kjemi og astronomi drev eksperimenter. Røykenpresten drev f. eks. med fysiske eksperimenter i sitt laboratorium. Det var noe som lå så helt uten-

for folks begripelse. At en kollega av ham som drev med å lage gull ble sett på med skepsis, kan vi bedre forstå. — Så gjerne de ville, har det sikkert vært umulig for «Mirakelprestene» å avsanne de historiene som ble fortalt om dem. De kom dem vei aldri for øre heller.

Ander og maning var dagligdagse ting for folk dengang. Derfor måtte de historiene som ble fortalt om presten ligge ennå lenger ute i fantasiens verden enn de vanlige historiene. Om presten Clemens Thue Samsing i Tjølling ble det fortalt at han hadde Svarteboka. Han skal ha vært den siste som ble uteksaminert i Wittenberg og det ble bestemt at den siste skulde Djevelen ha. Men presten lurte ham så Djevelen bare fikk skyggen hans. En gang det var dans et sted i bygden var det en jente som sa: «Gid jeg fikk danse så lenge jeg kan sanse.» Det skulle hun ikke sagt! Hun kunne ikke komme av gulvet og hun danset til blodet sprutet av nese og munn. Det ble øyeblikkelig sendt bud etter presten Samsing, at han måtte komme med Svarteboka. Han kom sporenstreks og da han så hvordan det var fatt med jenta, stakk han et hull i blyvinduet, tok frem Svarteboka og til å lese det forteste han kunne. Det var felt å høre hvordan han truet og forbannet Djevelen. Til slutt for Djevelen ut gjennom hullet i vinduet og da ble det slik skråll og rabalder at folk holdt på å gå fra sans og samling.

Om presten Lyng i Fåberg ble det fortalt at han hadde Svarteboka med seg fra Wittenberg. Han var av dem som ikke hadde skygge og derfor var halvparten av kroppen hans hvit og halvparten rød. En gang han reiste hjem fra sognebud gikk karjolakslen i stykker og skyssguten sto der helt opprædd. «Å, det er ikke noe å bry seg om,» sa presten, «han som har

gjort den istykker kan også sette den istand igjen. Sett deg opp.» — Og så kjørte de videre som intet var hendt.

Det var denslags historier som gikk på folkemunne. Og dette trodde folk på for et par hundre år siden, fullt og fast! Ja, så sent som i 1814 var der prester i Riksforsamlingen på Eidsvoll som i hjembygden hadde ord på seg for å drive et virkningsfullt spill med Svarteboka.

Men — på den tiden var det nå på det nærmeste slutt med kullsviertroen på Svarteboka. En historie fra Ringerike fra den tid som er gjengitt i «Ringerike» for noen år siden, viser hvor liten respekt det sto av den. Men den var der, og den ble brukt i et knipetak.

Det var en mann som hadde gått seg bort oppe i Holleia. Gårdsgutten som var med ham ropte og lette, men fant ham ikke. Folk fra bygden kom opp og lette og lette, men han var og ble borte. Så fikk de tak i Gudbrand Nakkerud, han hadde Svarteboka. Gudbrand var uten respekt og frykt for boka og Djevelen og svarte villig at, jo, han hadde den. Men han kunne ikke bruke den. Så dro de med Svarteboka opp til skinnfellmakeren i Bråtan. Han var, karakteristisk nok, en fordrunken student, prestesønn fra Nordland. Han kunne bruke boka, og sammen med gutten dro han til skogs. Da skinnfellmakeren hadde lest på de riktige stedene i Svarteboka, ropte han tre ganger på mannen og — tredje gangen svarte han. De fant ham død, hengende i en bjørk.

Men Svarteboka hører vi ikke mere til. Den er vel blitt liggende i kjøkkenbenken på Nakkerud og vært morskapslesning for ungdommen i de lange vinterkveldene. Og dermed var det slutt med «de gode, gamle dage».

Fredrik Schjander.

Litt om

husdyrnavn på Ringerike

Rester av gammel navnetradisjon

Når det gjelder *namneskikk*, har det som kjent hersket større konservatisme enn på noe annet område. Tenk bare på de mange *stedsnavn* fra forhistorisk tid i vårt land. Enda eldre kan mange av våre *personnavn* være, *manns- og kvinnenavn*.

Mindre påaktet har det vært at også når det gjelder *husdyrnavn*, har tradisjonen holdt seg gjennom uminnelige tider.

Da jeg for omtrent en mannsalder siden fikk i oppdrag å samle folkeminner i min hjembygd, Al i Hallingdal, ble jeg oppmerksom på at man fulgte gammel sedvane når det skulle settes navn på kuene. For å få oversikt over dette navnestoffet, fikk jeg skolebarna i hele bygden til å foreta en innsamling. Det kom inn navnelister fra ca. 400 gårder, med navn på tilsammen ca. 7000 kuer.

Det var interessant å studere dette materiale.

Det viste seg at de aller fleste navn var sammensatt av to ledd: Kranse-lin, Duk-rei, Sylv-fåg, Gard-pru, Lia-ros, Bonde-koll osv.

Navnets første ledd henstilte oftest på faren, undertiden på gårdens navn, sjeldnere på et personnavn.

Når det gjaldt navnets annet ledd, hersket den absolutte regel at navnet på koller alltid endte på -koll: Blomekoll, Brandkoll, Venekoll osv. Når det gjaldt navnet på hornkuer derimot, var annet ledd meget variert, og særlig var det påfallende at det ofte besto av eldgamle stavelser, som det til dels var vanskelig å forstå betydningen av: -lin, -rei, -pru, -gjev, -fåg.

Det var klart at denne navnegiving fulgte en fast og gammel tradisjon. Før Bergensbanen kom, lå jo de øvre Hallingdalsbygdene meget avstengt, så dette kan være forklaringen på at tradisjonen hadde holdt seg.

Det er naturlig at jeg har stillet meg det

spørsmål: Skal tro hvorledes denne navneskikken er på Ringerike?

På Ringerikes Meieri fikk jeg nylig anledning til å gjennomgå navnematerialet der fra alle Ringeriksbygdene. Det forelå navnelister fra 129 gårder, med navn på tilsammen 1215 kuer.

En sammenligning med tilfanget fra Al ga dette resultat:

1) Også på Ringerike er det en hel del navn som består av to ledd. — At navnet skal ha to ledd, er utvilsomt en gammel tradisjon og gjaldt også for personnavn: Hallvard, Steingrim, Torkjell, Astrid, Bergljot, Ragnhild osv. Men det er iøynefallende at det på Ringerike ikke på langt nær er så stor prosent av toleddsnavn som i Al, mens det er svært mange navn som bare består av ett ledd: Blomma, Dokka, Rosa osv. Også i Al kunne dette forekomme, men sjelden. Og det var i Al tydelig at ettleddsnavna var oppstått av toleddsnavn, som forkortning for lettvinthets skyld: til navnet Skauta ble det gitt den forklaring at kua egentlig hette Skautelin, «men me kalle ho berre Skauta.»

2) Av de ovenfor nevnte gamle endelsene finner jeg på Ringerike bare de to første: -lin og -rei.

Navn på -rei er det bare 12 kuer som har, altså en av hundre: Fagerrei, Gullrei osv. Derimot står også på Ringerike -lin høyt i kurs, idet hver åttende ku bærer slikt navn! I alt er det omtrent 60 forskjellige navn av denne gruppe: 32 Rødlin, 16 Staselin, 15 Kranse-lin, 11 Godlin, 8 Fagerlin, 5 Fermelin, 4 Roselin osv.

Om betydningen av ordet -lin sier Ivar Aasen at det er et dunkelt ord i kvinnenavn i de gamle viser, så som Lyselín, Mettelín og Sylvelín, og at det også forekommer i kunavn som Frølin o. fl. En svensk forsker har ment å kunne be-

viser at ordet kommer av det tyske forminskelsesordet *-lein*, som i gammel tid het *-lin*, og at det svenske kunavnet *Fruilin* altså betyr liten fru, tysk *Fräulein* (frøken).

Om *-rei(d)* sier Aasen: «Betydningen er dunkel; kanskje: den redende, d.v.s. den som tilreder og frembærer melken.»

At de gamle endelsene *-fåg*, *-gjev*, *-pru* synes å mangle på Ringerike, betyr nok at tradisjonen er svekket her.

3) Navn på *-koll* forekommer bare åtte ganger. Den absolutte regel fra *Al* om at alle koller skal ha navn på *-koll*, gjelder altså ikke på Ringerike.

4) Første ledd i navnet henspiller også på Ringerike som oftest på farven.

5) Foruten slike ettleddsnavn som er oppstått av toleddsnavn (se ovenfor), er det på Ringerike en del ettleddsnavn som ikke kan ha slik opprinnelse, f. eks. *Prinsesse* og *Dronning*. Dessuten forekommer en del rene personnavn brukt som kunavn.

Sammenligningen mellom Ringerike og *Al* gir således som tydelig resultat at oppløsningen av den gamle navnetradisjon er mer fremskreden på flatbygden Ringerike enn i fjellbygden *Al*. Men også Ringerike har bevart rester av den gamle tradisjon.

At også i *Al* navneskikken ikke lenger er så helt sikker, viser kunavnet *Viktoria*, kua hadde fått navnet av at «ho var so viktig!» Men Ringerike slår likevel rekorden, for jeg hørte for noen år siden at det her var ei ku som bar navnet «*Pøttisa*», fordi mannen hadde hatt puttees på, den dagen da han hentet kua heim. . . .

At et så uanselig emne som kunavn kan få historisk interesse fremgår av hva en svensk historiker sier: Husdyrnavnenes fordeling i Finnland støtter hypotesen om at svenskenes

innflytting i Finnland vesentlig er skjedd fra syd, og bare delvis fra Sverige.

Hva man kan komme bortil av merkelige ting når man studerer kunavn, viser følgende: På en gård i *Al* brukte de navnet *Tannkoll*. Dette underlige navn på ei ku kunne de ikke forklare på annen måte enn at kua var oppkalt etter sin mor som atter var oppkalt etter sin mor, og så videre så lenge noen kunne minnes.

Da jeg så hadde offentliggjort en liten avhandling om kunavn i *Al* i et fagtidsskrift («*Mål og Minne*», 1928), fikk jeg henvendelse fra en lærd mann med internasjonalt ry, nemlig dr. Ingvald Reichborn-Kjennerud, som forklarte navnet på denne måte: I gammel tid var det skikk å gi barnet en gave når det fikk sin første tann. Det kunne være f. eks. en trell, et sverd eller ei ku. I siste tilfelle fikk kua et navn som *Tannfe*, *Tannpru*, *Tannkoll* osv.

Var tanngaven en trell, skulle han være født på samme tid som barnet. Nå forteller Snorre i *Olav Trygvasons saga* om drapet på *Håkon Jarl* under grisebølet på *Rimul*, at *Håkon* hadde med seg trellen *Kark*, og at han sa til ham: Du har vel ikke tenkt å svike meg? Husk at vi ble født på samme natt, kanskje det ikke blir langt mellom vår død heller.

Herav slutter *Reichborn-Kjennerud* at trellen *Kark* har vært en gave som ble gitt *Håkon* da han fikk sin første tann.

Skikken med tanngave er opphørt for lenge siden. Men så sterk har navneskikken vært at ved oppkalling hadde navnet *Tannkoll* blitt bevart i *Al* helt til vår tid. Vi kan vel si at dette kunavnet gir oss en glytt tilbake til en forhistorisk tid da tennene var et viktigere våpen for mennesket i kampen for tilværelsen enn de er blitt i senere tid.

Helge Fonnum

Ødelsbønder og leilendinger

PÅ RINGERIKE I 1624

y. Gårdene i Hole og på Tyristrand i 1624

Hole sokn omfattet på 1600-tallet omtrent det nåværende Hole og Tyristrand. Kirkene på Bønsnes og Stein var bare annekskirker. Enkelte jordebøker regner med et Steins anneks (gårdene fra Hårum og Bjørke sørover til Storøya og alt øst for fjorden) og et Bønsnes anneks (Ulleren, Mo, By, Hundstad, Svarstad, Bønsnes, Leine), men det har ingen praktisk betydning, for det var bare en prest i Hole. I middelalderen var det et Steins sokn og et Hole sokn, og i alle fall før 1350 var det prest på Stein. Tyristrand har derimot aldri vært eget sokn i gammel tid, det var jo også lett å komme med båt over fjorden den gang, langt lettere enn å ri lange veier på de dårlige stiene de den gang hadde. Grensene for Steins sokn må ha vært omtrent som for det de kalte Steins anneks på 1600-tallet, slik at den østre delen av Hole hørte til Stein. Bønsnes var ikke eget sokn i middelalderen, flere av de gårdene som ligger nær Bønsnes er nevnt i gamle brev, men det heter alltid at de ligger «på Røyse» eller «i Røyse sokn». Om Fegri og Heieren på Tyristrand heter det i gamle brev at de ligger «på Tyristrand i Hole sokn». Når navnene Hole og Røyse av og til veksler, av og til blir brukt sammen, kommer det av at Røyse er et gammelt bygdenavn, mens Hole egentlig er navn på gården der kirken sto.

Grensene for Hole må ha vært omtrent som i nyere tid. Haga lå under Stadum og blir i jordebøkene alltid ført opp under den, men folk var fullt klar over at den lå i Norderhov. Bare nord for Steinssletta var det ikke noe utpreget naturlig skille mellom Norderhov og Steins sokn, men det ser ut til at grensen i middelalderen var omtrent slik som nå, således får vi vite at «Nordgarden Rå» d.v.s. det nåværende Rå, lå i Norderhov, mens Hårum hørte til Stein sokn. Øst for Steinsfjorden var det ikke noen gårder i sein-middelalderen, og det eneste vi får vite om forholdene der før 1500 er at «kvernfossen nord for Gunnarsrud i Asa» lå i Norderhov.

I denne artikkelen vil det være praktisk å ta Hole og Tyristrand hver for seg, enda ikke så få av gårdene på Tyristrand ble brukt under gårder på Røyse så seint som omkring 1660.

1. HOLE

Averøya, halvgård fra ca. 1612, før ødegård, nevnt første gang 1588. Bruker: Ola. Skyld: 20 lispund, som Hole prestebol eide.

Berg, ødegård, nevnt først i 1616. Bruker: Henrik. Skyld: 5 lispund, som tilhørte skolen i Oslo.

Bili, ødegård, nevnt første gang 1624. Bruker: Per. Ikke skyldsatt.

Bjørnstad, fullgård. Bruker: Søren Jørgensen. Skyld: 60 lispund, som før hadde tilhørt kommunet ved Mariakirken i Oslo, nå lå det under biskopen. Under Bjørnstad ble brukt Vekkeren ødegård, som i 1670 hadde en skyld av 15 lispund; dessuten brukte Sjurd Gjesval og Kristoffer Hårum den gangen til sammen 7½ lispund i Vekkeren. I 1624 eier i alle fall disse deler av Vekkeren: 5 lispund: Ola Hønen i Norderhov, 5 lispund: Pål Løken i Haug, 5 lispund: Sjurd Tandberg, 2 lispund: Ellev Tandberg, 5 lispund: Alv Hauger i Bærum, 5 lispund: Ola Tollevsen Ve i Sande i Vestfold. Dessuten eier Kristen Lagesen 6½ lispund i «Wiig ødegaard», som i 1626 og 1629 kalles «Veckerenn ødegaard». Det er klart at alt dette ikke kan gjelde de 15 lispund som blir brukt under Bjørnstad, men hvordan bruksforholdene og eierforholdene ved denne ødegården eller slätteenga har vært er det foreløpig ikke mulig å bli helt klar over.

Øvre eller Vestre Bjørke, fullgård. Bruker: Steiner. Skyld: 61 lispund, 1½ setting. Eiere: 20 lispund og 5 setting: Steiner Bjørke, 7½ setting: Simen Hønen i Ullerål, 7½ setting: Ola Hønen i Norderhov; 1½ setting: Birgit Gulsvik i Flå; 5 lispund: Ingrid Nos i Al; 10 lispund var før Hamarbispens gods, nå krongods. Resten, ca. 18 lispund, mangler. Muligens gjelder de 10 lispund Anders Håvik i Vang på Hedmark eier i «Bjørke på Ringerike» denne gården.

Østre Bjørke, halvgård. Bruker: Engebret Veggersen. Skyld: 30 lispund, som borgermester Søren Mogenssen i Oslo eier.

Nordre eller Vestre By, fullgård. Bruker: Gut-torm (G. R. i seglet, og det betyr sikkert Gut-torm Rolvsen, siden han hadde en sønn Rolv og brukeren i 1591 het Rolv). Skyld 46 lispund. Ei-ere: 30 lispund: Guttorm By sjøl; 10 lispund tilhørte før communit i Mariakirken, og lå nå under kantoren ved Oslo domkirke. De siste 6 lispund mangler; de tilhørte i 1642 ei kone i Hedrum i Vestfold.

Søre By, fullgård. Bruker: Jon (I. R. i seg-let). Skyld: 64 lispund. 30 lispund tilhørte adelsmannen Jakob Rosenkrans, 10 lispund tilhørte Jon By sjøl og 5 lispund Gut-torm Nordre By, 10 lispund tilhørte Per Bårderud i Nordre-hov og 5 Trygg Hobbeldstads barn på Eiker. 4 lispund mangler; de tilhørte i 1647 «encken paa Fiere» i Hurum sokn.

Østre Bønsnes, fullgård. Bruker: Karl. Skyld: 50 lispund. 40 lispund var gammelt Hamargods og ble lagt under lagstolen i Oslo i 1600; de 10 lispund var bondegods, men vi kjen-ner ikke eieren før i 1647, da de tilhørte futen Johan Schnell. Under Bønsnes ble Frognoya brukt, skyld 10 lispund, som også var gammelt Hamargods, nå krongods. Seinere i hundreåret ble Frognoya klokkergård i Hole.

Nordre Bønsnes, halvgård. Bruker: Helge. Skyld: 20 lispund. De 15 lispund tilhørte i alle fall i 1616 presten hr. Bent i Våle (Vestfold), som hadde bygselen; 5 lispund tilhørte Jakob Rosenkrans.

Børgen, fullgård. Bruker: Ola. Skyld: 40 lispund, som tilhørte Elling Vøyen i Asker.

Dell, fullgård. Bruker: Anders og Ola. Skyld: 65 lispund. Ei-ere: 30 lispund: Nils Alstad i Ring-saker, 25 lispund (skal visstnok være 30 lispund) adelsmannen Claus Brockenhus, 5 lispund: Hole prestebol. Gården var visstnok delt i to halvparter, for både Claus Brockenhus og Nils Alstad hadde bygsel av gården.

Domhoit, se under Hamnor-gårdene.

Fetjer, ødegård, før brukt under Storøya. Bruker: Harald Larssen. Skyld: 15 lispund, økt til 20 lispund før 1647. Gammelt Hamargods, nå krongods.

Søre Fjell, fullgård. Bruker: Helge. Skyld: 40 lispund. 30 lispund lå til Mariaalteret i Maria-

kirken, nå under biskopen, 10 lispund tilhørte Jakob Rosenkrans.

Nordre Fjell, fullgård. Bruker: Unn (vel kvinnenavn). Skyld: 71 lispund. 40 lispund lå tidligere til Mariaalteret, nå under biskopen, 5 lispund tilhørte Erik Volen på Eiker, 2½ lispund enka på Undrum i Slagen, 5 lispund Reidar Kjellås i Sande, og 8 lispund Berte Engelstad i Lardal. 10½ lispund mangler.

Fjelstad, fullgård. Bruker: Klaus (C. N. i seglet). Skyld: 60 lispund. 30 lispund lå før til «De fem sårs alter» i Hamar domkirke, nå brukt til avlønning for biskopen eller «pen-sjon» for hans enka. 30 lispund tilhørte Peder Knudsen på Toten.

Fjulsrud, ødegård, skyldsatt ca. 1612. Bruker: Kolbjørn Sørensen, som også brukte Søns-terud. Skyld: 7 lispund, krongods.

Frøyhov, fullgård. Bruker: Anders (A. G. i seglet). Skyld 1649: 71 lispund. Ei-ere: 34 lispund: Ellev Tanberg, 29 lispund: Ola Dvergstein på Hadeland. 8 lispund mangler.

Nordre Frøyshov, fullgård. Bruker: Kristof-fer. Skyld: 50 lispund, som Jakob Rosenkrans eier.

Søre Frøyshov, fullgård. Bruker: Gregard. Skyld: 50 lispund. 20 lispund var krongods, som kongen hadde makeskiftet til seg fra fru Gjørvild Fadersdatter i 1599, 20 lispund tilhørte Jakob Rosenkrans, og 10 lispund tilhørte Hole kirke.

Nordre Gjesval, fullgård. Bruker: Per Ander-sen. Skyld: 40 lispund, som før lå under communit i Mariakirken, nå til skolen i Oslo.

Søre Gjesval, fullgård fra ca. 1612, før halv-gård. Bruker: Tord. Skyld: 35 lispund, som hadde ligget under communit i Mariakirken, nå under kantoren i Oslo Domkirke.

Nordre Gomnes, fullgård. Bruker: Guri. Skyld: 70 lispund. 30 lispund lå før under Lille St. Anna alter i Mariakirken (derav var de 10 lispund egentlig landskyld for en gammel gård Øde Rud som var gått inn i Gomnes); alteret ble brukt til avlønning av Norges rikes kans-ler. 10 lispund lå under Mariaalteret i Maria-kirken, nå under biskopen, og 30 lispund var privat gods som vi ikke kjenner eierne til. I 1648 og utover tilhørte det to bønder i Solør.

Mid-Gomnes, fullgård. Bruker: Helge. Skyld: 40 lispund, deri inkludert 5 lispund for Fegri på Tyrstrand. 15 lispund pluss de 5 for Fegri

lå under Lille St. Anna alter i Mariakirken, nå til kansleren, og 20 lispund lå i 1611 til kantorens kanoni ved Oslo Domkirke, og dit var det visstnok kommet ved makeskifte noen få år før.

Søre Gomnes, halvgård. Bruker: Pål. Skyld: 32½ lispund. 20 lispund lå under St. Anna prebende i Hallvardskirken, nå forlent til forskjellige ikke geistlige personer. 2½ lispund tilhørte Sjord Tanberg, 2½ lispund Steiner Bjørke, og 7½ lispund Hole prestebol.

Vestre Hamnor, fullgård. Bruker: Amund. Skyld: 40 lispund, inkludert 10 lispund for Domholt ødegård, hvorav en del ble brukt under Vestre Hamnor. Alt var gammelt Hamargods, nå krongods.

Østre Hamnor, fullgård. Bruker: Guttorm (G. T. i seglet). Skyld i 1660: 66 lispund, medregnet Domholt ødegård, den delen som ble brukt under Østre Hamnor. I 1624 eide Guttorm Hamnor sjøl 20 lispund, Kristoffer Setrang eide 15 lispund og Gudbrand Oppen 7½ lispund. Dessuten eide Guttorm 4 lispund i Domholt, 8 lispund eide Marte Daler på Eiker, 10 lispund en mann i Hedrum i Vestfold, og 10 lispund tilhørte Hole prestebol. Dette blir 8 lispund mer enn skylda i 1660, så her må det enten være en feil, eller det har foregått forandringer med skylda i mellomtida.

Helgeland, fullgård. Bruker: Gudbrand. Skyld: 62½ lispund i 1647. 30 lispund tilhørte Peder Knudsen på Toten, 10 lispund Anders Gamme på Hadeland og 10 lispund Iver Klauvstad samme steds; 2½ lispund tilhørte Hole prestebol. 10 lispund mangler.

Hole, prestegården. 5 lispund tilhørte Hole kirke, resten visstnok prestebolet. Ennå på 1500-tallet var en del av «Kirke-Holes» privatgods, men vi har ingen opplysninger om det på 1600-tallet.

Mid-Hårum, fullgård. Bruker: Alv. Skyld: 40 lispund. 25 lispund eide Jakob Rosenkrans, 10 lispund var gammelt krongods, 5 lå under biskoppen, og hadde hørt til et alter i Hallvardskirken siden den store mannedauden. Under Hårum ble brukt en kvernfoss i Asa, som også var krongods, og ga 1 skilling i landskyld.

Nordre Hårum, fullgård. Bruker: Hans. Skyld: 30 lispund, som tilhørte borgermester Søren Mogensen i Oslo.

Søre Hårum, halvgård. Bruker: Ola. Skyld: 20 lispund. 15 lispund eide borgermester Trond

Claussen i Oslo, 5 lispund eide Svein Stein. Østre Hårum, halvgård. Bruker: Halstein. Skyld: 25 lispund, som lå under Oslo hospital, og før hadde tilhørt Hellig Legems alter i Hallvardskirken.

Søre Hundstad, fullgård. Bruker: Kristoffer. Skyld: 45 lispund. 20 lispund tilhørte Mikkel Nilssen i Lier (forhenværende fut og toller), 20 tilhørte Marte Daler på Eiker, og 5 lispund var gammelt krongods.

Øvre Hundstad, halvgård. Bruker: Håvard. Skyld: 30 lispund, gammelt Hamargods, nå krongods.

Koksrud, nevnt først i 1636.

Kroksund, ødegård, ferjested, og derfor skattefritt, men futen bygsler det bort, så det må være krongods. Bruker fra 1620: Rasmus Persen. «Østre Kroksundvoll», d.v.s. Sundvollen, nevnt først 1652.

Nordre Leine, fullgård, seinere to halvgårder. Bruker: Torger. Skyld: 40 lispund. 25 lispund tilhørte Nils Alstad i Ringsaker, 15 lispund Jakob Rosenkrans. Begge fikk bygsel av sin del, så gården må ha vært delt i to (steint og reint) fra gammelt, og fikk to brukere i alle fall fra 1626.

Søre Leine, fullgård. Bruker: Engebret. Skyld: 37½ lispund. 20 lispund hadde hørt til Mariakirkens kommunsgods, lå nå under biskoppen. 2½ lispund eide Jakob Rosenkrans, 7 lispund var pantegods og tilhørte hr. Tommes Laugesen, sokneprest i Oslo. 8 lispund mangler, men det var privatgods i 1647.

Lå, ødegård, visstnok ikke skyldsatt ennå. Bruker: Morten. Skyld fra omkring 1630: 2 skinn, som var krongods. Seinere brukt under Øvre Svarstad.

Lore, fullgård. Bruker: Anne. Skyld: 40 lispund, seinere (fra ca. 1640) 45 lispund. 20 lispund var Hamargods, nå krongods, 20 lispund eide borgermester Søren Mogensen.

Løken, halvgård. Bruker: Halvord Mikkelsen. Skyld: 15 lispund, økt til 20 lispund før 1647, alt gammelt Hamargods, nå krongods.

Lårvika, ødegård, husmann der fra 1627, ødegårdsskatt fra 1636. Krongods, skyldsatt først ca. 1642, skyld 2 skinn.

Nedre eller Østre Mo, fullgård. Bruker: Gudbrand. Skyld: 45 lispund, som hadde ligget til kommunet i Hallvardskirken, nå til skolen i Oslo.

Øvre eller Vestre Mo, fullgård. Bruker: Ola. Skyld: 50 lispund, seinere 52½ lispund. 40 (seinere 42½) hadde vært Hallvardskirkens comunsgods, og lå nå til skolen. I 1618 eide Arne Hassel på Modum resten, 10 lispund, i 1624 eide han bare litt over 6 lispund, mens resten mangler.

Mo i Steinsfjordingen, fullgård. Bruker: Jens. Skyld: 70 lispund. 40 lispund eide Sevald Dyresen i Stange, 8 lispund Jens Mo sjøl, 22 lispund mangler. Povel Lauritssen i Nes på Romerike eier 34 lispund i en gård Mo som ikke er stedfestet nærmere, og i 1642 er det han som eier bygselen i Mo. Hvis dette gjelder vårt Mo også i 1624, må summen for Sevald Dyresen være gal, kanskje eide han bare 20 lispund.

Mossenga, brukt under Nedre eller Østre Mo, eier skolen i Oslo.

Nes, halvgård fra 1592, før ødegård, med underliggende Nørdsterud. Bruker: Søren Engebretsen. Skyld: 20 lispund av Nes og 3 lispund av Nørdsterud, alt gammelt Hamargods, nå krongods.

Onsaker, fullgård. Bruker: Nils (N. O. i seglet). Skyld: 30 lispund, pluss 5 lispund av Heiern, som blir brukt under gården. 20 lispund og Heiern lå under Det Hellige Kors alter i Mariakirken, seinere forlent til Norges rikens kansler. Skylda av Heiern er først nevnt i 1660, og det er mulig den ikke var skyldsatt før. 5 lispund tilhører Norderhov prestebol og 5 lispund Hole prestebol.

Rud (på Røyse), halvgård. Bruker: Pål. Skyld: 27½ lispund. 20 lispund hørte fra gammelt under communet i Mariakirken, og lå nå under et kanoni som var forlent til ikke-geistlige embetsmenn. De 7½ lispund var pantsatt av Elling Gudsgarden til Bjørn Hauger i Bærum før 1608, og hans etterkommere satt visstnok med det i 1624, men vi har ingen direkte opplysninger om det.

Rud (i Steins sokn), halvgård. Bruker: Klemmet. Skyld: 20 lispund, med underliggende «Gletting» ødegård, d.v.s. Rudsødegarden, som alt tilhørte Mariakirkens prostigods, nå lagt under kansleren.

Rørvika, ødegård, en husmann der nevnt først i 1627. Skyldsatt først omkring 1642, skyld 2 skinn, krongods. Brukt under Fetjer.

Røsholmen ødegård, nevnt første gang 1612.

Bruker: Per Larssen. Skyld: 8 lispund, som tilhørte Hole prestebol.

Sonerud, nevnt første gang som ødegård 1636. Skyld i 1647: 6 skinn (d.v.s. 5 lispund), som var privat gods. Dessuten ble det brukt en ødeplass «Steinset» under gården, skyld i 1652 2 skinn, krongods.

Vestre Stadum, fullgård. Bruker: Jon. Skyld: 40 lispund, medregnet 10 lispund for Haga på andre sida av fjorden; alt sammen var gammelt Hamargods, nå krongods.

Østre Stadum, fullgård. Bruker: Sjur. Skyld: 29½ lispund. 15 lispund hadde ligget til St. Anna prebende i Hallvardskirken, hørte nå til et kanoni som ble brukt til avlønning av ikke-geistlige embetsmenn. 6 lispund tilhørte Lars Hanssen i Oslo som pantegods (han hadde samtidig administrasjonen av det nevnte kanoni for innehaveren), 2½ lispund tilhørte Karl Kjørstad i Sandsver, og 6 lispund mangler, men både før og etter 1624 tilhørte de folk på Hadeland.

Søre Stein, fullgård. Bruker: Jon. Skyld: 60 lispund, Mariakirkens prostigods, nå disponert av kansleren.

Nordre Stein, fullgård. Bruker: Svein. Skyld: 60 lispund, samme eierforhold som for Søre Stein. Begge gårdene hadde tilhørt prostiet siden før mannedauden.

Storøya, fullgård. Bruker: Ola. Skyld: 40 lispund, dessuten 15 lispund av Rytteraker som er brukt under gården. Tidligere (til 1616) hadde Fetjer også ligget under Storøya. Alt var gammelt Hamargods, nå krongods.

Nedre Svarstad, fullgård. Bruker: Håken. Skyld: 46½ lispund. 30 lispund lå under «De fem sårs alter» i Hamar domkirke, nå under biskopen. 2½ lispund 3 setting tilhørte Hole kirke, 2½ lispund i «Tubbedal» under gården tilhørte Hole prestebol, og 10 lispund tilhørte Anders Skiaker på Hadeland.

Øvre Svarstad, fullgård. Bruker: Sjur. Skyld: 45 lispund. 20 lispund hadde ligget under Nikolaus-alteret i Hamar domkirke, nå forlent til kansleren, 10 lispund hadde ligget under «De fem sårs alter» sammesteds siden 1517, nå under biskopen, og 15 lispund tilhørte Hole prestebol.

Søhol med Søhølsødegarden, fullgård. Bruker: Rolv (R. E. i seglet). Skyld: 65 lispund, pluss 20 lispund for ødegården. 50 lispund til-

hørte i 1616 arvingene etter adelsmannen Peder Iversen på Fritsø, 10 lispund tilhørte Gudbrand Spone på Modum, 10 lispund Erik Larsen Grøtterud på Modum, 10 lispund var gammelt Hamargods, nå krongods, og 5 lispund tilhørte Hole prestebol.

Sønsterud, ødegård, nevnt først 1613: Bruker: Kolbjørn Sørensen, som også brukte Fjulsrud. Skyld: 10 lispund, krongods.

Nordre Sørum, fullgård. Bruker: Jørgen. Skyld: 40 lispund. 22½ lispund eide Peder Knudsen på Toten, 10 lispund Arne Hassel på Modum. Resten, 7½ lispund, mangler. I 1619 ble 5 lispund i Nordre Sørum tildømt brodrene Søren og Berulv Halvorsønner i Gjerven.

Vestre Sørum, fullgård. Bruker: Gudbrand. Skyld: 40 lispund. 10 lispund eide Mikkel Niilsen i Lier, 5 lispund Truls Lauritssen ved Bragerne. De 25 lispund mangler, men var sikkert privat gods.

Østre Sørum, fullgård. Bruker: Ola. Skyld: 30 lispund, som før lå under «De fem sårs alter» i Hamar domkirke (gitt i 1517), nå under biskopen.

Ulleren, fullgård. Bruker: Gregard. Skyld: 40 lispund, som tilhørte Jakob Rosenkrans.

Utvika, ødegård, visst ikke skyldsatt før omkring 1630. Bruker: Ola. Skyld etter 1630: 3 skinn, krongods.

Utøya, ødegård, skyldsatt først ca. 1626. Bruker: Ola. Skyld fra 1626: 1 skinn, krongods. Det kan hende brukeren i virkeligheten hører til på en annen gård og ikke bor på Utøya.

Vekkeren, se under Bjørnstad.

Vik, fullgård. Bruker: Ola. I 1647 82½ lispund, men summen er litt forskjellig i andre år. Eier i 1624: 24 lispund: Berte Engelstad i Lardal i Vestfold, 20 lispund: «Torger Bryns barn på Elker», 5 lispund: Ola Vego og Marte Hedenstad på Elker, 10 lispund: Jakob Rosenkrans, 10 lispund: borgermester Trond Claussen i Oslo, 5 lispund: Haug prestebol på Elker, 11 lispund: Nonneseter kloster i Oslo, nå under kansleren. Summen blir høyere enn i 1647, men det er vanskelig å forklare hva det kan komme av.

Øvrebry, ødegård, nevnt første gang 1624. Bruker: Gudbrand. Skyld fra 1626: 2 skinn, krongods.

TYRISTRAND

Berggården, halvgård fra 1592, før ødegård. Bruker: Asle. Skyld: 10 lispund korn, som tilhørte Alv Fyran i Krødsherad.

Bråten, ødegård. Bruker: Sindre Ellevsen. Skyld: 2 skinn, krongods, skyldsatt først ca. 1620.

Burud, halvgård. Bruker: Torger. Skyld: 20 lispund, som Torger sjøeier. Under Burud ble brukt en utslått Ertelia, 4 øresbol.

Grefsrud, ødegård. Bruker: Niils. Skyld: 5 lispund, før 1616 4 skinn, Hamargods, nå krongods.

Mid-Haug, halvgård. Bruker: Ola Sørensen. Skyld: I 1650 21 lispund. 4 lispund var gammelt Hamargods. Resten mangler, men var bondegods, 12 lispund tilhørte fra 1630 futen Christen Lagesen på Kjølstad på Modum.

Nord-Haug, ødegård, til 1616 halvgård. Bruker: Per. Skyld: 10 lispund, som tilhørte Arne Asker i Asker.

Sør-Haug, halvgård. Bruker: Kristen. Skyld: 25 lispund, hvorav 20 lå under St. Anna prebende i Hallvardskirken, nå under et kanoni som var forlent til embetsmenn. 5 lispund lå under communet i Mariakirken, og var nå lagt til skolen i Oslo.

Heiern, brukt under Onsaker.

Hollerud, ødegård. Bruker: Mikkel. Skyld: 10 lispund, i 1577 bare 5 lispund; seinere ble skylda økt. I 1624 var 5 lispund krongods, 5 lispund tilhørte Hole kirke.

Hovin, fullgård, før 1612 halvgård. Bruker: Sjurd. Skyld: 27½ lispund. 2½ lispund tilhørte Norderhov prestebol, 12½ lispund var gammelt Hamargods, nå krongods, 6½ lispund tilhørte Rasmus Mo i Sande. 6 lispund mangler, men var bondegods i 1622.

Kinn, ødegård, skyldsatt 1694. Bruker: Per. Skyld: 4 lispund (tidligere 2 skinn), derav var 2 lispund gammelt Hamargods, nå krongods, og 2 lispund var bondegods, men vi kjenner ikke eieren i 1624.

Kolbjørnrud, ødegård, først skyldsatt 1594. Bruker: Halvord. Skyld: 3 lispund, tidligere 1 skinn, seinere økt til 5 lispund. Hamargods, nå krongods.

Kolkinn, ødegård, nevnt først i 1588. Bruker: Ola. Skyld: 5 lispund, som Ola og broren Trygg eier.

Nakkerud, halvgård fra 1594, før ødegård.

Bruker: Helge. Skyld: 12 lispund, før 1616 5 lispund, som hadde vært Mariakirkens comunsgods, nå under biskopen.

Oppsal, ødegård. Bruker: Helge. Skyld: 5 lispund, som tilhører Norderhov prestebol.

Pjåka, ødegård, nevnt først 1626. Skyld i 1632: 2 skinn, derav 1 skinn krongods og et skinn bondegods. Seinere brukt under Søre Leine.

Pjåkerud, først nevnt i 1660.

Østre Skamarka, rydningsplass, nevnt først 1641, da det bodde en «husmann» der. Ikke skyldsatt ennå i 1660.

Skjærdalen, ødegård. Bruker: Østen Olsen møller. Skyld: 15 lispund, gammelt Hamargods, nå krongods. Det viktigste ved gården var kverna der. Skylda var satt ned fra 20 lispund omkring 1590 mot at brukeren skulle holde kvernsteiner. Ingen bygsel av gården.

Solberg, ødegård til omkring 1600, siden halvgård. Bruker: ukjent, kanskje under Skjærdalen. Fra 1617 betaler Peder Knudsen på Toten bygselavgiftene. Skyld: 24½ lispund. 12 lispund (inntil ca. 1600 10 lispund) var gammelt Hamargods, nå krongods. 10 lispund tilhørte Hole prestebol, og 2½ lispund Norderhov prestebol. Kongens del var steint og reint, med egen bygsel. Når Peder Knudsen betalte bygselavgift, var det vel fordi han ville ha rådighet over gården; han hadde nemlig sager i Skjærdalen.

Solum, ødegård, nevnt første gang 1588. Bruker: Ingeborg. Skyld: 5 lispund, seinere økt til 7½, som Ingeborg eide sjøl.

Stalshovde, ødeplass under Burud, 8 øresbol i 1615.

Stigersrud, ødegård. Bruker: Nils. Skyld: 15 lispund (fra 1616), gammelt krongods, nevnt alt i 1528, da med 5 lispunds skyld.

Svensrud, ødegård. Bruker: Erik. Skyld: 14 lispund i 1642. 6 lispund var Mariakirkens comunsgods, nå lagt under biskopen. De 8 lispund mangler, men de var bondegods i 1642. Gården må ha vært delt (steint og reint) for begge parter betalt hver sin bygsel.

Vesetrud, halvgård fra 1594, før ødegård. Bruker: Hollik. Skyld: 16 lispund (økt til 18 lispund før 1647). 8 lispund var gammelt krongods (med 5 lispund i skyld i 1528), 8 lispund tilhørte Heggen prestebol på Modum, gitt dit i 1516.

Asterud, ødegård, nevnt først i jordebøkene i 1594. Bruker: Håken. Skyld: 5 lispund (før 3 lispund), økt til 7½ lispund i 1635. Det sies å være Hamargods, men det er neppe riktig, for i 1528 er nevnt som krongods «Asterud, en part utj en skow», med skyld 1 gråskinn (ekornskinn).

* * *

Hole var ei god jordbruksbygd, med mange store gårder, og derfor er det ikke her som i dalene tale om noen voldsom utvidelse av busetningen på 1500-tallet, bare om langsom vekst. Forandring i landskyld er det nok tale om enkelte steder, men de fleste av de store gårdene har samme skyld på 1500- som på 1600-tallet, og den hadde de nok også i stor mon hatt lenge før 1500. Ved enkelte gårder har det tydeligvis vært tale om å sette ned skylder og skatter, rimeligvis fordi gamle ødegårder er blitt skilt ut som egne bruk, slik at gårdene i hovedbygda har mistet utslåtter som de lenge hadde brukt for svært liten skyld. Slike forsøk på å få gården satt i en annen skatteklasse finner vi særlig i tida 1650—70, det gjelder bl. a. Nordre Hårum, Øvre Hundstad og Vestre Bjørke. Som regel var disse forsøkene ikke vellykket.

De fleste større gårdene og svært mange av de mindre i selve Hole tilhørte enten kirkelige institusjoner eller utenbygds folk, og slik må forholdene ha vært lenge, for alt kirkegodset er gitt til kirkene før reformasjonen, og flere av de adelsmennene som hadde gods på Ringerike bodde i Danmark og hadde arvet sine eiendommer fra gamle norske adelsætter. Det gjelder bl. a. om fru Gjørviild Fadersdatter og Rosenkransene, som hadde arvet godset etter den gamle Sørumsætta på Romerika. Det var ingen storgodseiere som holdt til på Ringerike i 1624, men det godset de to forhenværende futene Mikkil Nilssen i Lier og Peder Knudsen på Toten satt med, hadde de delvis arvet, delvis fått i pant av folk som tilhørte kjente norske ætter på Elker og Hadeland.

Det var i det hele få jordeiende bønder i Hole i 1624, odelsjordeboka nevner bare 14, og ingen av dem eide mer enn 40 lispund. På de store gårdene var det bare Steiner Bjørke, Guttorm Hamnor og Guttorm Nordre By som eide så mye at de var bygselrådige over sin egen gård. Jon By og Jens Mo eide bare småparter i

Ridder- gården

Så skyves jeg inn på grasgrodd tun
i rullestol.

Møter fred og ærverdig skjønnhet
i kveldrød sol.

Riddergården.

Glem tidens pine og døgnets kav.

Ta skoene av.

Det går et sus av forgangen tid
i gamle trær.

Sukk mot stjerner og ordløs lengsel
fornemmes her.

Mitt hjerte — lytt!

Spinkle toner og fjerne stemmer
som glemslen gjemmer.

Ja se — der inne skrider en slett
i dempet glans.

Skjønne kvinner med kavalerer
til siste dans.

Kotiljongen.

Spinnett og fløyter gir vemodsklanger
til komplimenter.

Som marmor bleke er hals og kinn.
En frossen glød.

Ungdomsvarme og lykkelengsel
som brast i død.

Ennå en gang!

En danse macabre, et pust av sommer
før natten kommer.

Synet slukner og skyggeslekten
den toner vekk.

Som kjølig gys gjennom mørke kroner
går kveldens trekk.

Riddergården.

Og jeg en ubuden gjest her inne
som skal forsvinne.

ELLING M. SOLHEIM

En haustdag

I ÅDALSSKOGENE

En skisse fra 1948

Jeg hadde slått meg ned på en åpen bar rabbe oppe under Veslefjell. Vi hadde skils ei tid på formiddagen gamle Olaf og jeg. Olaf og «Buster» skulle gå ut om heimåsene og se om det skulle finnes elg der, mens jeg og «Bess» skulle gå turen inn høgdene og fjellidraga om Venekoll og Bekkevollane, noen gamle utlagte setertrakter, for å se om det skulle ha gjømt seg bort noen dyr der. Ofte er det slik at eigen gjømmer seg bort oppe i fjellrikkelet et eller annet sted under jakttida, oppdager en etterpå. I kveldsbrøttet skulle vi så treffes her.

En slik dag oppe i disse Adalske fjelltrakter, det er likesom noe av et eventyr. Skogene utenfra, dalene og fjella inn mot Vidalen — og Vassfaret der langt bak. Naturen her har gripi meg, løfta meg, har likesom gitt meg en anna sjel enn den jeg har dernede i hverdagen. Jeg har ofte undret meg over dette, spurt meg sjøl hva dette kan komme av. Hva er det som griper oss så sterkt herute i villmarken? Hvorfor blir sinnet et annet? — Hvorfor smaker kaffin bedre av et spenn herinne enn av en vane-kopp heime? Eller måltidene i hytta? — Er det fordi Edvin har laget dem til? — Er det noe av urmennesket som går att i oss kanskje — de skinnklette, høgpannede menn som gikk herinne med djurespjutet? Nei, det er nok noe som aldri vil bli besvart dette, hvorfor vi naturmennesker heller vil vasse i myr og klive i urd herinne enn å slå oss sammen med dem som streifer gatelangs eller sitter på kino for å få tida til å gå. —

En flokk lavskriker driver kring meg. Lavskrika er skogens merkeligste fugl synes jeg.

I den gamle skogen under Veslefjell. Foto: E. H. D.

Ikke det spor redd synes den å være, nærmest nysgjerrig. Rett som det er kommer den selende på sin særegne måte og slår seg ned i krakbjørka like over meg. Her sitter den så og skakker på hodet, kikker ned til meg og kvit-rer en strofe, — det kan tyde på noe sånt som: «Hva sitter du der for? Vi driver og leiter etter mat vi —» Rundt kvister og stammer klatrer de, det er likesom det ikke eksisterer noe opp eller ned for dem. Jeg satt og iakttok dem,

beundret dem, til de kom bort for meg inn i skogen.

Det er på den aller vakreste tia i skogen og fjellet nå, i disse septemberdager. Alle årstier har sin sjarm, sin tid. Men denne tia i september er mer som et gilt fargemettet maleri. En dristig maler ville vi sagt om en av de gamle mesterne om de hadde malt med slike farger. Nedenunder meg ligger barskogen grågrønn og mørk, ås etter ås utover. Lauvskogliene, fjellene, i røde og gule farger, men kvit der bjørkestammene bryter seg gjennom. Det er mørkt under fjellet, av skugge. Men bak meg, bak Venekoll og Steinkjennkøln gyller sola fjellriket i varmerød glød der den går ned. . . . Rød er himlen, rødt blir lyngen i fjell og ur. — September — blodmåneden i fjell og skog — I disse dager jager døden over skog og vidde. Tusen og atter tusener av jublende glitrende øine blir brutt. Livsglede, sang og kjærlighet blir feiet vekk, — av menneskehånd!

I september mister graset sin farge og tusener av blomsterøyne visner og dør. Nei, de dør ikke. Når våren kommer spirer og blomstrer de igjen. Vidunders vidunder —

I disse dagene går jeg og andre karer i skogen med gevær og gråhund, på jakt etter langbeinte dyr. Mange steder langt inne i skogene låg nå mange elger og blødde, kulesprengt og stukket. Var det så noe rart at rogn og osp kledd seg blodrødt?

Langt, langt nedunder meg ligger Sperillen kroket og mørk om Rambergs-odden. Der nede under de hengebratte fjell, aner jeg endelaust djup. Godt sitter jeg her opppe på det trygge «vesle-fjellet»! - Langt bakenfor Sperillen strekker skogåser etter skogåser seg

Gammel skoosbu i Adal - Bendik-bua.
Foto: E. H. D.

langt over mot Hadeland og Etnedalen. Jeg så bort til Trona-leiken. Derborte låg ei vårnatt en ådøling som het Erik Melbostad. Det var tiurjakt han var på, det var flust med fugl deroppe i den tid. Erik låg ved nyingen på barsenga da det kom ei storfager jente bort til ham. . . . Den ligger så fredet til den skogpletten vi rår over; — her er ingen andre som forstyrrer enn oss. Og slik storskogen står her. Vel ligger fjellet her i vernskogen, ligger i det belte av skog som strekker seg rundt alle fjella i Norge og som skal verne og bre barskogen innover fjella, — kle fjellet igjen slik som det en gang før har vært.

Om skogspekulantene hadde kommet til her hadde det nok ikke vært noe igjen av storskog eller vernskog. Men skogen her låg for langt og besværlig vekk den — gudskjelov. I 1857 kom skogen herinne til min venn Olafs slekt. Det var hans bestefar, lensmannen som først tok over garden og skogen her. Garden hadde da stått ubebodd i henvend en mannsalder. Det var veglaust opp til Skarerud dengang. Men denna mannen var nok en som elsket skogen og ensomheten. Kanskje var han som den amerikanske forsker og natursvermer David Thoreau, som engang sa: «Aldri fant jeg noe selskap som var så selskapeleg som ensomheten.» I generasjon etter generasjon har nå denne manns etterkommere trått skog- og fjellmannens steg herinne. — Elg, bjørn og fugl har de

henta herinne disse karene. Fisk henta de det de trengte i tjønna herinne, — Langvatne, Killingkjenn og Steinkjenn inne på fjellet.

Det står skog som kanskje er 5—600 år i fjellia her, — for det har aldri vært hogd i denne skogen. Det er underlig å tenke på: De svære raggete kjempetrea her, har stått slik mens menn etter menn av Olafs slekt har gått her frå ungdom til olding —! Skogen som står her har sett eldre slekter, — de skinnklette menn. Har sett stortia i skogen, da ørn hadde reir i kollen under og da bjørnen daglig skubbet seg mot de knudrete trestammer. En gang i farens tid, fortalte Olaf en gang, måtte de flytte seterhusene. Det var alltid uro og ulykke på dyrene der hvor den lå. Da fikk de det råd at de skulle flytte husene over bekken, for der ville de ikke skinere de vesener som kanskje hadde eldre hevd på seterplassen. Og etterat setra var flytt var der aldri annen uro der på setra enn det som hører alle skogstuer i Adalen til.

I fem samfulle dager skal jeg likesom eie denne skogen, ha rett til å gå hvor jeg vil, — få tilfredsstilt en trang. Ellers har jeg også mange andre glide dager her både vår og høst. Og vi opplever mangt herinne. I går som vi kom forbi bekken nede i bratteste lia kom vi over en hare som satt og vasket seg. Bekken bruste slik at haren ikke merket oss. Vi hadde tunge sekker og tid nok, og vart stående å se på den og fryde oss. Ingen av oss tenkte visst på å skyte den. Slik vi fryda oss da den hoppa opp mellom furustammene og forsvant. En slik glede kunne vi aldri føle ved å drepe. Om vi hadde skutt den hadde det vært punktum. Nå kanskje kan vi treffe den att en eller annen gang herinne —.

Bortafør meg er en hel rabbe med Linea, etternølere kanskje, for de har ennå ikke tapt sin ungpikeglans. De har breidd seg som et teppe, et lyserødt trolletppe, under tre utgamle furuer. Jeg har sett det har smetti gule lemen derborte. Er nok gjengangere frå i fjor dette, da heile skogen og fjellet her krydde av slike beist. Hvilken mening har slike — hva drar de ut for å finne?

På turen jeg har gått i dag kom jeg forbi ei gamal skogsbu. Bua hadde torv på taket, men skogen hadde spreidd seg heropp og — slik at både lauvskog og barskog voks heroppe. Bua var skakk og skral og låg godt gjømt inne blant

Gamle Olaf Skaugstad.

Foto: E. H. D.

tett granskog. Det var stabbe med flis utafor døra, men det var lenge sia det var hogd ved der, for stabben hadde ingen nye sår. Døra hadde ingen lås og skreik på de gamle rustne hengslene da jeg skauv den opp. Inne var den som slike gamle skogsbuer plar være, mørk av sot og elde, brisker etter eine veggen, bord borte ved den vesle vindusgluggen og en rusta omn midt på golvet. Ikke noe slott nettopp, men det fins mange hundre slike buer i landet vårt. Det var i slike stuer man opplevde villmarken og stortia. Til slike buer søkte jegeren sliten og trøtt natters tier, for bua ga både ly og velvære. Her bodde tømmerhoggeren haust og vinterstid. Og for disse var bua med jordgolvet og de harde brisker «slottet» de såg fram til etter en slitsom dag. Og sjøl her kunne det bli helg — når nattveden var hoggen og karene låg med skråtobakkspipa og pratet om gamlekara, mens den stramme sterke royken sveiv oppe under det låge åsetaket og beit seg fast.

Fort. side 32.

Finnefjerdingen

AV THORVALD E. SOLBERG

Inne i bunnen på Steinsfjorden heter det Asa. Her kommer Åsbekken ned, og på soltørre dager kan den som er kjent her inne, selv om han er hundre mil borte, minnes den steikende varmen som kunne lagre seg inne i denne gryta. Jeg kan kjenne fluene surre om ørene nede i fjæra, jeg kan se åboren vake hele stranda utetter, lengre utpå slår en storaure, Hunneraure, kalles den i disse inlandssjøene. Men det er helst ute i Holsfjorden og Tyrifjorden at det hender en heldig fisker får en slik svær kult på «Egersbergsluken». Det er gjerne på frisk agn av småfisk, men de fleste bruker velpreparerte brislinger.

Jeg husker det ble fortalt at det var tatt en Hunneraure på 29 kilo. Det er her inne i nærheten av Asa at Skjervoldgården ligger. Der bodde i sin tid major Krohn, som var en mangfoldig herre, efter hva Lovisa Hurum kunne berette. Han eide Krohngulen, traverhingsten som kappsprang med ulveflokken en vinter natt, og som slo ihjel en slagbjørn inne ved Flagsetrene.

Her fra Asa var det at den berømte keraten huket digert tømmer og førte det gjennom tolv sluser opp på åsen. Hva det har vært for slags økonomisk vågespell, har flere enn jeg studert seg grønn på. All topp og alt småtømmer ble liggende igjen i skogene. Bare de svære rotstokkene og mellomstokker ble hogd, kjørt fram og slått på vassdraget. Og arbeidspenge, dagpengene, den tid var nok ikke høye. Det var sagbruksprivilegier den gang. Ikke hver som hadde lyst, kunne sette seg opp sagbruk. Det var rettigheter som var forbeholdt de store industriherrene, «grevar och baronar». Plankebaroner kaltes slike karer som omsatte trelast. Fra Asa slingret det seg en slags kjørevei oppover langs med keraten. Og midtlikes, der åsen slakner av, lå den gang, og ligger den dag i dag, Finnefjerdingen. Navnet skriver seg fra de første skogfinner som slo seg ned her inne.

Da ble Mattisplassen til, Midtskogen, Bruløkene, Toresplassen, Niskin.

Den gang var Kroknskogen kronskog. Senere solgte kronen disse ødemarkene til private. Og skogfinnene ble på sett og vis hjemløse. De gikk jo med i handelen, antagelig som et nødvendig onde. For det hersket alltid et spent forhold mellom bygdefolket og folkene inne på skogen.

Noen skogfinner fikk vel en voldsom død når de kom ut for overmakta, og bygdefolk gikk manngard for å tyne dem som hadde forbrutt seg mot den lov og rett de aldri ville tilegne seg.

Hendte gjorde det nok også at det sto bryllup inne på skogene når en bondegutt hadde sett seg sjuk på en av de svartøyde døtrene til en av skogfinnene, eller når en bondejente ble fast inne på skogen — tapt for bygda var de begge. Og den dag i dag er det et annet drag over finnefjerdingene. Det går i alle fall i de gamle slektene et tydelig drag av fremmed blod. De er ofte mørke i leten, jentene vakre. Og kara skiller seg ut på mange vis, leduge karer, snare i vendingen, snare på labben. Folk sier om finnefjerdingene at «de er ikke lange å tøyse». Med det menes det at det er ikke verdt å klenge seg på dem hverken med ukvemsord eller på annet vis.

Og fra gammelt av har det vært slik at finnefjerdingene likesom har eid Kroknskogen. For der har de hatt sine små hjem, de har vært bufaste på skogen. Og ingen har vært så nauende kjent i hver krok og hvert et avhøl, som nettopp disse snarføtte folkene. Ikke så sjelden har finnefjerdingene kunnet gi bygdefolk en snar og kraftig håndsrekning. Visst har det hendt inne på de ødselige setrene at en smågutt eller en småjente har gått seg stoms bort. . . .

Å, Herre Gud, har en mor kommet løpende ned til en av de små plassene, småjenta mi er blitt borte.

Da sto alltid finnefjerdingene opp som én mann. Noen korte spørsmål: Hvor så du a sist?

Der og der.....

Og noen øyeblikk etter drar et reip med karer innover på leiting. Og aldri er finnefjerdningene kommet tomhendte tilbake. Den savnede er blitt funnet, levende eller død....

På samme vis hender det at krøtter og gamper blir som sunket i myr. Siste utvei er å skikke bud inn på skogen om de vil gjøre vel å sjå innpå.....

Det sier seg selv at det er skjedd store forandringer også i Finnefjerdningen siden Asbjørnsens dager og siden Bernhard Herres dager. Begge disse naturelskere var nok på sine mange jaktturet glad over å kunne finne en gjestfri ild å ty inn til når de hadde gått seg trøtte, eller når losen gikk uten at det var råd å få inn bikkjene før mørket falt på.

Her i Finnefjerdningen skortet det hverken på husrom eller hjerterom. Og mens tyrikubbene brant ned på grua, noe slikt dyrebart stas som ovner var ikke i bruk den tid, gikk det mang en lystig prat under de sotsvarte bjelkene i de små stuene. Kanskje en og annen stubb fant veien til dikterens sinn og kom på prent i berømte bøker.

Dette er lenge siden, men det er denne tiden som det er godt å minnes. Nå flakker det store flokker med turister inn over skogene. Og for alt det jeg vet, kan det gjerne være elektriske lyspærer som henger nakne oppunder loftet, for ikke å snakke om den fæle låten av separator og radio.

Nei, det er godt å minnes bare så langt tilbake som en sen kveld da far min sa jeg skulle få lov til å gå ut på folkestua og se noen rare hunder.

Der satt det to finnefjerdinger, Olsviken og en av Bakke-kara, med hver sin store gråhund i bånd. De var kommet for å spørre «Mannen på Stein» om de kunne få jage elg på Steins-skauen, inne på Abortjønnehøga, over Mannaskaret.....

Slikt glemmer en sent.

Men de gamle plassene ligger likevel i dag der de lå for aldri så lang tid tilbake. Tuftene er de samme i dag som den gang Asbjørnsen bukket seg inn under de låge dørkarmene og hilste fred i huset.

Store gårder med vide marker?

Nei, bare små skogshjem med åkerlapp og potetåker, ingen turnips, låge tømmerhus og

ursmå låver og fjøs. Og jeg sier uttrykkelig at ingen må ta meg på ordet og si at slik er det da ikke i dag!

Jeg beveger meg bare litt tilbake i tiden, ikke så svært langt tilbake, la oss si rundt Asbjørnsen-tiden..... De som eier de små plassene, dyrker jorda bare til nødtørrft. Kara overlater gjerne strevet til kvinnfolkene. Jo visst berger de høyet om sommeren, og visst ligger de bort i marka og slår utslåttene, og kjerver litt lauv, for at krøtter og småfe skal få en frisk smak om ikke annet så på julekvelden. Men når poteten er blitt moden, overlater kara dette strevet til kvinnfolkene.

For da er det høsten!

De er ikke av Jacobs støpning, disse karene, de er veidere og skoggangsfolk. Hjemme går de bare og pusler så smått. Kan de stjele seg bort fra arbeidet på jorda og live seg opp med å bøte et fiskegarn eller to, så gjør de heller det.

Og alltid står det en gråhund bundet borte ved bursveggen. Kommer det fremmedfolk, hiver den seg så langt lenka rekker og flekker tenner.

Men som sagt — en dag er det høsten.

Hundelenka ligger slapp bortetter bakken. Kara har reid børsene sine i god tid, skutt seg inn til måls og forvisset seg om at børsa holder skudd. En dag legger de sele på hunden, den gnistrer i vill fryd. Det er bare noen få skritt over vollen, så er de nådd bort til grindledet som skiller innmark og skog.

Siden er det bare kjerring og unger hjemme.

Folk som sanker skogsbær, og folk som ligger på vedhogst, hører ståløs som en fjern dâm. Det smeller kaldt fra rifleskudd, og igjen ligger skogene stille.

Ingen går etter losen eller etter skudd.

I skomskøtte kommer det et par karer fram til en av de små plassene. De finner den kjente veien til stallen, seler fjordingen, setter den for langsleden. Stilt kom de og stilt farer de. Dukker inn i skogen, gamp, slede og folk drar innpå. Prate kan en gjøre før jakttia og etter...

Utpå morgensia kommer føiget tilbake. Den blakke hesten er dampende svett og lortet til langt opp på lendene. Det er vått i marka dete årslente. Det står en stram lukt av elg fra sleden, og gråhunden sitter på lasset.

De taljer elgskrotten opp i skuten og flår, noen tar seg av kjøttet, og noen tar hua.

Kvinnfolkene holder fakkelen, siden vasker de sleden med einerlaug. For einerlaug renses for blodskvett og lukt.

Gampen får rikelig med fôr som takk for god hjelp.

Snart braser mørbradsteik i panna. Men ikke lenge etter står kara igjen ute på trammen og glaner mot skogen. Det lyser fra glør som ligger oppå skråtobakken i pipa. Røyken driver opp mot skogen, så har de vindretningen gitt.

Og på nytt dukker de inn i skogen. Trør bare varsomt de få skrittene over vollen, når grindledet, og skogen åpner seg og tar i mot dem, og gjømmer dem trygt som høne gjømmer kyllingen under vingen.

Og hver kveld lyser det rødt fra tyrvarme, fra nying — langt inne på skogen. Lyset kan også flakke forsiktig langs en fiskebekk. En fisker går med lyster for å hente seg kokefisk til kvelds.

Det kan være tømmerhoggere, og det kan være vedhoggere, det kan være folk som er ute på tyttebærplukking. Elgskyttere kan det også være. Det raker ingen. Og det er ikke skikken å snike seg fram til annen manns varme. Det hender at folkevonde bikkjer ligger lause.

Kommer lensmannen fram til plassene i skogen, så kommer han ikke mer brått enn at de kan ha fått bud at rett nå er lensmanns ventandes!

Og mye og mangt som ikke akkurat skal ligge i dagen når slik en storkar er ute og ferdes, får stunder til å bli borte. Og lensmannen tar det ikke så overlag nøye, og han kommer ikke natters tider som kastevind og stor øvrighet og ransaker og forsker i unøda. Og når han når fram, står det enten en overåring av ei kjerring ute på hella, eller helst en ung, vakker kone med den minste på armen.

Gamle kjerringer tåler ikke lensmannen å se og unger kan han ikke stå for.

God dag, og hva er barnets navn? freger han. Og barnets navn er Ola eller Kal om det er gutt, og Anne eller Anne Marja om det er jente.

Og lensmannen sier at det er mye til vakkert navn, og mye til fager unge, og om mann hennes er hime?

Men han er nok itte akkerat tilstes — men ligger innpå enten det nå er på veahøgst eller

sluttrensken etter tømmerfløytinga. Han skulle nok se etter om å finne noe skogsbær, for sjøl kan hun itte komma himefrå formedelst sugarongen.

— Om det er noen som har hørt gjeti at det skal vera felt elg på ulovlig mark inne ved Flåtán? spør lensmannen.

— A, nei, det kan nå vel aldri skje.

For ordens skyld går lensmannen innom de andre stuene, spør de samme spørsmål og får samme svar.

Og om itte lensmannen vil bryte seg så liten som å sitte innpå og ta en aldri så liten kaffidråpa? Det er så merjelig god kaffe innpå skauen.

— Far vel, sier lensmannen når han går neste morgen.

Far vel, lensmann, sier folk i Finnefjerdingen. Kvassøyde folk der inne på skogen, snar-tenkte folk, lette på fot og hånd, lette til sinns også.

Vinterstid tar de seg gjerne tømmerhogst. Og en og annen som eier gamp, tar på seg en kjøreakkord og frakter tømmeret ned til fjordstranda.

Hengebratte er tømmerveiene, livsfarlige i snøløse vintre, når veiene ligger som blanke speil. Verst av alt når lindvær setter inn. Da gjelder det å ha gamp som går unna når laset skyter på. Da kaster kjørekaren seg på laset, tar tømme og styrer så godt han kan. Og unna går det i Fadervår rett til fjords, eller til motbakke bremser farten.

Slik gikk livet sin gang.

Plassene blir ikke delt opp. Eldste søn arver, og de som yngre er, får se seg rundt etter annen levevei. For plassene kan ikke deles. Hver gir livberging til bare én familie.

Og ellers er det ikke skikken å fø opp et drøss med unger inne på skogen. Det er bygdefolk som har stunder til slikt. Ørn og hauk ruger heller ikke ut et drøss med unger. To greier seg lenge. De var nøysomme, finnefjerdingene. Sterke, senete, raske, hjelpsomme i en snarvending, — og ærlige.

Aldri skikket de bud etter jordmor. Aldri hentet de doktor. Vi døyr lell, når tia kommer, tenkte folk i Finnefjerdingen.

Steinalder-funn

på Ringerike

Helge Runer viste meg nylig en steinøks som han for noen tid siden fant under harving på en åker. Funnstedet ligger ca. 2 km. vest for Hønefoss og ca. 200 m. nord for veien til Ask. Jordstykket har hørt til gårdsnr. 47, Sørum i Norderhov. Denne gård er meget gammel, det viser navnet, som i gammel tid var Sudrheim. Dette betyr Sørgården, og det ligger nær å gjette at gården har fått navnet fordi den lå syd for de gamle kultsteder Velen og Ve.

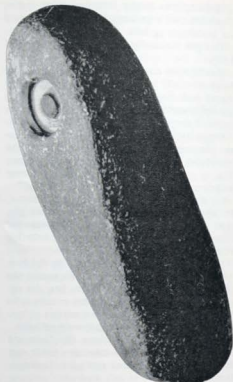
Øksa er liten og har mistet øverste delen. Den har noen furer eller striper, som den sannsynligvis har fått av plogen eller harven gjennom tidene. Den har vært uten skafthull, og økser uten skafthull er den eldste typen. Den er sannsynligvis ca. 4000 år gammel.

Vi regner steinalderen ned til ca. 1500 år f. Kr., og deretter bronsealderen til 500 år f. Kr., da begynner jernalderen. Men disse tidsgrenser er naturligvis ikke skarpe, steinredskaper har nok vært i bruk langt ned gjennom tiden, kanskje helt til jernalderen.

Gunnar Gundersby på Aaserud i Haugsbygd viste meg nylig en svær steinøks, som han for noen år siden fant på sin eiendom, gårdsnr. 47 i Norderhov. Den er 23 cm. lang. Funnstedet ligger ca. 200 m. syd for veien til Jevnaker, oppe under skogkanten. Øksa kom til syne under harvinga om våren, og lå i skjelljord.

Denne øksa er særlig interessant fordi den ikke er ferdiglaget. Det skulle ha blitt en skafthulløks, men av en eller annen grunn har man oppgitt arbeidet før man var kommet halvveis med skafthullet, som det fremgår av bildet. Det er meget sjelden man har funnet steinøkser med ufullført skafthull.

Det fremgår av slike ufullførte økser hvorledes man i den tiden — for ca. 3000 år siden — gikk frem for å lage skafthull. Som det fremgår av bildet, boret man ikke skafthullet i hele dets bredde, men lot det stå igjen en tapp i

midten, som til slutt falt ut av seg selv. Herav kan man slutte hvorledes arbeidet ble utført: Man brukte sand og vann og et hult bein. For et tålmodighetsarbeid det må ha vært!

Denne øksa er noe ødelagt i eggen, — er det kanskje derfor de har oppgitt å fullføre den? Sannsynligvis boret de skafthullet fra begge sider. Det er nemlig funnet en steinøks hvor skafthullet ikke er fullført, men det er begynt fra begge sider. Så har det vist seg at de to hullene ikke gikk rett mot hverandre, men ville komme til å gå forbi hverandre, og så er arbeidet blitt oppgitt.

Har det vært et seigt arbeid å lage en steinøks, så var det et ikke mindre seigt slit å bruke den, skulle vi tro. Men forsøk som er gjort i vår tid med å oppføre hus utelukkende ved hjelp av steinredskaper, har vist at det gikk langt forttere enn ventet, og det altså med arbeidsfolk som ikke hadde de gamles erfaring og tre-

Krokskogens Almening

HØYESTERETSDOM AV 11. NOVEMBER 1807

Av h.r.adv. A. D. Kjørnæs, Hønefoss

Gjennom årenes løp har jeg i mitt virke hørt mange slags oppfatninger ang. den gamle Ringeriksalmening, og temmelig ofte feilaktige oppfatninger.

En dej rettledding kan da kanskje være av interesse.

Gjennom flere hundre år har det vært strid

ning med den slags vektøy. Steinøkseene har vært effektive nok i sin tid.

* * *

Begge disse øksene har nå Universitetets Oldsaksamling fått, idet eierne har skjenket dem til Oldsaksamlingen. Giverne vil så motta et buce av gjenstanden og et takkediplom fra Oldsaksamlingen.

Det er naturlig at man når det gjelder oldsaker, først og fremst tenker på lokalmuseet, for ringerikinger altså Ringerikes Museum. Og jeg tillater meg å benytte denne anledning til å oppfordre folk på Ringerike til å huske på Ringerikes Museum med gamle ting. Men når det gjelder så gamle saker som steinøkser, så hører disse som kjent bare hjemme i Universitetets Oldsaksamling.

Derimot er det på sin plass at de lokale museer registrerer slike videresendte ting og skaffer seg bilder av dem. På Ringerikes Museum kunne det lages en meget interessant avdeling med bilder og beskrivelse av alle steinalderting som er funnet på Ringerike. Det er da av vesentlig betydning å få oppgitt funnstedet og funnomstendighetene, slik som ovenfor er gjort med de to øksene.

Det ligger nær å tro at det er blitt gjort adskillig flere steinalderfunn, som kan være blitt lagt til side og kanskje glemt bort. Dersom ovenstående artikkel kunne hjelpe til at flere steinalderfunn kom for dagens lys på Ringerike, ville den ha gjort sin nytte.

Helge Fonnum

mellom Kongen (Staten) og «almuen» om hvem det var som eide almeningen.

Den viktigste årsak til striden har sikkerlig skrevet seg derfra at man har vært uenige om forståelsen av Christian den femtes Norske Lov 3—12—6 og eldre bestemmelser: Kongen har ment den ga uttrykk for Statens eiendomsrett — i all fall til de egentlige Statsalmeninger — og at bygden «almuen» kun hadde bruksrett, mens «almuen» har hevdet å ha eiendomsrett.

Salg av almeninger har funnet sted gjennom tidene. De første kjente salg foregikk i Fredrik III regjeringstid, 1660-årene og utover, da bl. a. store deler av Krokskogens Almening ble solgt. Alle disse almeninger ble solgt med forbehold av Kongens reuitionsrett (gjøløsningsrett) og almuens bruksrett.

Det er tydelig at disse salg vakte motstand fra almuens side. Det var i all fall tilfelle for frasalgene av Krokskogens Almening.

Almeningssalgene ble foreløbig stanset ved reskript av 6/9 1688, men en ny rekke almeningssalg ble forsøkt iverksatt under Fredrik IV. Under finansnøden dengang ble besluttet først å selge alle landets kirker og senere alt krongods. Så kom turen til almeningene som skulle selges ved auksjon, men i auksjonsvilkårene skulle almuens reserveres dens bruksrettigheter, ifl. en skrivelse av 15/6 1726 fra Rentekammeret til Statsholderen.

Almeningene ble så oppropt på auksjoner, men man tok ikke med i auksjonsvilkårene forbeholdet om almuens bruksrettigheter. Det framkom da over alt skarpe protester fra bøndenes side, som bl. a. hevdet å være eiere av almeningene. Tross disse protester ble auksjonen fremmet, og bud aprobert.

Men bøndene ga seg ikke. De sendte to mann fra Østerdalen til København for å tale bøndenes sak for Kongen. Og reisen var ikke forgyves, idet Kongen i et reskript av 25/11 1726 bestemte at han «ingenlunde er til sinds at fra

tage Undersaatterne den Nytte og Fornødne brug af Almindingerne, hvilken saavel Arilds Tid som Loven dem tillagt have, hvorfor og alle Kongens saakalte Almindinger skal blive ubort-solgte og i den stand de forhen været have».

Påbudet om almeningssalgernes omgjørelse ble også gjennomført i de fleste tilfeller. Grunnen var den at almeningene ved en misforståelse var blitt ansett som rydningsplasser i almening.

Senere kom opp strid mellom Kongen og almuen om de såkalte bygdealmeninger. Kongen hevdet at Staten også eide disse, mens almuen også hevdet å eie dem og at bygdealmeningene nærmest var bygdesameier.

I anledning disse stridigheter kom det i siste halvdel av det 18. århundre til en rekke prosesser mellom Staten og bøndene om eiendomsretten til de såkalte bygdealmeninger.

Prosessene fikk et noe forskjellig utfall, men stort sett ble avgjørelsene truffet på følgende grunnlag: Der hvor det var ført bevis for at vedkommende strekning tidligere hadde vært anerkjent som Kongealmening nyttet det ikke for bøndene å hevde at de i nyere tid hadde ansett strekningen som bygdealmening.

For Krokskogens almening er dom ved den danske Høyesterett avsagt 11/11 1807, og bøndene tapte saken. Tilsvarende dommer foreligger for flere andre almeninger.

Sakens navn er: Norderhoug Sogns Almue contra Kammerradvacaten Etatz-råd Johan Martin Schönheyder på Embeds Vegne. Sakens gjenstand er klart og tydelig angitt: «hvad enten Appellanterne, Norderhoug og Hole Almuer, eller Hans Majestæt Kongen er rette Ejer af den omhandlede. . . . Strækning af Krokskogens Almindig.»

Dommen er meget lang, men interessant. Høyesterett har kun henvist til dommene fra de underordnede domstoler.

Underrettsdommen er avsagt 5/11 1804 «af den constituerede Sættedommer os elskelige Professor Olav Olavsén og Laugrettesmænd» (Anders Olsen, Joen Alme, Peder Alme og W. Alme). Dommen går ut på at «Hans Majestæt Kongen bør ansees å være den sande Ejer af den omtvistede Strækning af Krokskovens Almindig.» Men dommen sier også i konklusjonen at Citantene (her bøndene) ble kjent «berettigede til og Stadfæstede i al den Brug og

Benyttelse som Loven giver dem som tilgrændsende Almindingen, og dette ligeså uindskrænket til hvem Hans Majestæt måtte finde for godt at afhænde den.»

Bønderne ble dømt til å betale saksomkostninger.

Underrettsdommen har en meget grundig gjennomgåelse av det framlagte skriftlige materiale, som var meget omfattende og viser at saken har vært meget grundig prosedert og opplyst. Der er oppregnet en hel rekke eldre dokumenter, dommer o. l. samt vitneforklaringer.

Underrettens refleksjoner ang. de avhørte vitner, deres villighet eller ikke er jo tidbetonet, og i dag kan en del av refleksjonene til «os elskelige professor Olav Olavsén og laugrettesmænd» virke noe kuriøs, særlig når det anføres at «alle de som have vidnet ere Mænd over 60 År, der altså gæe graven imøde, og kan derfor med Grund formodes ikke å drive Spot med eller misbruge Religion og Eed.»

Men det bortrart ikke dommen dens karakter av grundighet.

Dommen ble appellert til «Aggershuus Stifts Overret» hvis dom ble avsagt 14/7 1806.

Det ser ikke ut til å være kommet fram noe særlig nytt materiale for overretten.

Det nevnes i dommen at strekningen er «af omtrent 6 Norske Milles Omkreds».

Overrettens konklusjon går ut på at «Underrettens Dom bør ved Magt at Stånde».

Og bøndene ble også her ilagt omkostninger. Selve Høyesterettsdommen som er avlest 13/11 1708 har ingen egne betraktninger og går kort og godt ut på at «Stifte over Rettens Dom bør ved Magt at Stånde». Også her ble bøndene ilagt omkostninger.

Statens salg til de almeningsberettigede bønder

Som nevnt i tidligere artikkel ble Staten kjent eiendomsberettiget til Krokskogens Almening ved Høyesterettsdom.

For denne, som for en del andre almeninger, kom så opp spørsmål om salg av disse almeninger.

Det var stortingsrepresentantene Tandberg og Urdahl som satte fram forslag om salg av

almeningene. Stortingsmann Tandberg har jo et kjent ringeriksnavn.

For Kroksgogens Almeneing 24/6 1816 fattet Stortinget slik vedtak:

«Det overdrages Regjeringen at afhænde den Eiendomsret Staten har i Kroksgogens Almeneing til de af Holes og Norderhougs Sogns Gårdbrukere som til Hugst i denne Skov ere berettigede, mod sådan Pris, som derpå af uvillige Mænd sættes, og mod den Forpligtelse at den mellem Kjøberne inden næste ordentlige Storting skal være udskiftet. Er denne Udskiftning da ikke iverksat, falder Almeneingen tilbage til Staten.» (Vedtatt med 33 mot 30 stemmer).

«Den Brugsret, som måtte tilkomme Bærum Jernverks eier eller andre i denne Almeneing, bliver samme fremdeles forbeholden.» (Vedtatt enstemmig).

«Omkostningene på Taxationsforretningen skulde af bemeldte Gårdbruger udredes, hvad enten de bliver kjøbere af Almeneingen eller ikke og i første Tilfælde uden Afgang i Kjøbesummen. Såfremt de ikke måtte ville kjøbe Statens Eiendomsret i den hele Almeneing, da kan enkelte Deler deraf ikke særskilt blive dem overdraget.» (Enstemmig vedtak).

Men kjøpet ble en temmelig omdisputert historie, og kanskje var grunnen den at det satt igjen bitterhet fra den tapte Høyesterettsdom.

Etter forlangende fra «tvende af de brugsberettigede Gårdmænd» har Fogden over Ringerike og Hadeland ved «Indbydelse» dat. 23/4 1817 indkalt «Almuen af Norderhoug og Hole Præstegield som har Brugsret i Kroksgogen Almeneing at møde paa tingstedet Frog den 17. mai 1817» for der og da i Overværelse af Notarius Publicus at vedtage Stortingets Beslutning, og alt hvad dermed staaer i Forbindelse.» I innbydelsen ble betydet at «de som udebliver fra Mødet, måtte anses at have vedtaget hvad de Mødende efter stemmeflertal beslutter, sigtende til kjøbet og Udskiftningen m. v. af Kroksgogen Almeneing.»

Denne innbydelse er «læst fra Kirkebakken og ved Budstikke bekjendtgjort.»

I møte på Frog 17. mai 1817 deltok i alt 75 brugsberettigede. Av disse stemte 42 «for kjøbet af Statens Eiendomsrett i Kroksgogen Almeneing mens 33 tilkjendegav deres ønske at det måtte forblive på hittil værende Fot.»

De parter som var for kjøpet begjærte der-

nest forretningen sluttet for å foranstalte taxa-tionsforretning, heter det.

Under 14/6 1817 har 59 i almeningen brugsberettigede tilkjennegitt for sorenskriveren at de forbeholdt seg den hittil hadde bruk uten å innlate seg i kjøpet.

Ved høyeste resolusjon av 19/9 1817 ble bestemt at plularitetsvedtaket av 17. mai 1817 skulle stå ved makt og at fastsettelse av takstsummen skulle utføres. Deretter skulle almuen påny inkalles for å avgjøre om de godtok prisen.

Takst ble påbegynt 17/11 1817 av sorenskriveren og laugrettesmenn, og taksten fortsatte følgende dager.

Ved taksten møtte noen av de brugsberettigede og protesterte idet de mente at «pluraliteten ikke kunde binde minoriteten», men forretningen ble fremmet.

Bærum Jernverk møtte fram ved taksten, og reserverte seg sin bruksrett.

Statens eiendomsrett ble vurdert til 3.000,— norske Spesiedaler.

I et møte på lensmannsgården Frog er taksten forelagt «de brugsberettigede Almuesmænd».

En stor del møtte og erklærte seg tilfreds med taksten. Men fremdeles var det noen som protesterte «Med den Hensigt at man mod deres ønske vilde påtvinge dem kjøbet.»

Som foran nevnt hadde Stortinget satt som betingelse at utskiftningen skulle være ferdig innen neste ordentlige Storting. Men denne frist kunne man ikke holde.

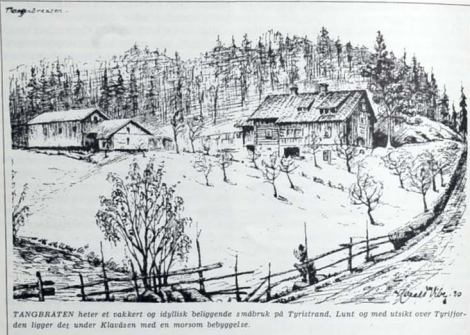
Under 13/8 1818 søkte derfor sorenskriver Gram «på Vegne af den Deel af Ringerikes Almue der har bestemt sig til at kjøbe ovennævnte Almeneing om at dens Ret til at kjøpe samme måtte stå åben, uagtet Udskiftningen endnu ikke er fuldført.»

Resultatet ble at fristen ble forlenget til 1/2 1821.

Utskiftningen gikk så sin gang, men herom mere i en senere artikkel.

På Ringerike har det vært rettet en ganske sterk kritikk mot de stedlige embetsmenn den gang for at de ikke skal ha varetatt bøndernes interesser i forhold til Bærum Jernverk.

Som en vil se av foranstående framstilling av saksforløpet har Stortinget fastsatt i sitt vedtak av 24/6 1816 at den bruksrett som måtte

TANGBRATEN heter et vakker og idyllisk beliggende småbruk på Tyristrand. Lunt og med utsikt over Tyrifforden ligger det under Klavdsen med en morsom bebyggelse.

tilkomme Bærum Jernverk «bliver samme fremdeles forbeholden». I og med at Staten ved Høyesterettsdommen var kjent eiendomsberettiget, var det selvsagt Staten som kunne sette salgsbetingelsene. Her har da Staten overlatt til kjøperne av almeningen å finne en ordning med Bærum Jernverk.

Verket har, som vi hørte, møtt ved taksten 17/11 1817 og reservert seg sin rett, og det er sikkerlig grunn til å regne med at man ved taksering av Statens Eiendomsrett til 3.000,— norske spesiedaler har tatt hensyn til påhvillende forpliktelser, hva jo var, og er, vanlig ved takster. Under utskiftningen har da også kjøperne av almeningen inngått forlik med Bærum Jernverk ang. verkets rettigheter.

Jeg kan da ikke skjønne at det kan være noen grunn til kritikk mot de stedlige embetsmenn dengang, så meget mere som utviklingen i kjøpet av almeningen viser at de stedlige embetsmenn neppe kan ha hatt adgang til aktiv styring til fordel eller skade for noen.

A. D. Kjønæs

Ødelsbønder og leilendinger

Fortsett fra side 16

gårdene sine. Derimot eide brukerne av Burud, Kolkinn og Solum hele gården, men de to siste var bare nokså nyryddede smågårder. Forholdene i Hole var med andre ord som i Norderhov, med få jordeiende bønder på de store gårdene, og enkelte sjøleiere på smågårder i utkantstrøk som Tyristrand. Men enda skattene var tunge under krigene på 1600-tallet, greide Holebøndene langsomt å skaffe seg mer jordegods alt før den store overgangen til sjøleie begynte: I 1642 er det 23 jordeiende bønder i Hole, og en god del av bondegodset i bygda er blitt kjøpt eller innlyst i de 18 år siden 1624. Pengene må vel her som i Norderhov ha kommet fra tømmerhogging og kjøring, og det er nok ikke for ingen ting at vi i disse åra stadig treffer på klager over ulovlig hogst i kongens skoger.

E. F. Halvorsen

SVERRE NYMOEN:

Norderhov gamle prestegård forteller

I Ringerikes Museums tjeneste skal den også i fremtiden være et sentrum og samlingssted

Ar fikk Norderhov gamle prestegård avløsning som gelatlig bolig, efter å ha huset prestefamilier i omkring 350 år. Men en ny tjeneste ventet den. Straks efter at sogneprest H. V. G j e l t a n g e r og hans familie hadde flyttet ut, begynte Ringerikes Museum å flytte inn. Den 1. juli, efter at de viktigste monteringer var foretatt, ble dørene åpnet for publikum. Siden har muséet i dets nyervervede ramme blitt — og vil fortsatt bli — stadig mere innholdsrikt. Tyve rom er det i bygningen, og de aller fleste vil bli brukt til samlingsene. Og dessuten: I Norderhov gamle prestegård har bygdemuséet på Ringerike fått ikke bare bra med rom, men også en ualminnelig kostelig i n n f a t n i n g. — historisk og tradisjonærisk som denne gården er. Ringerikes Museum er blitt hevet opp på et særpreget høyt nivå.

Malerisk og særverdig dukker hovedbygningen frem mellom de store kastanjetrær som kranser gårdsplassen. Der inne finner vi blant mye annet det gamle prestegårdskjøkken i den stil det hadde på den bolde prestefruen

Fra Nærstadstuen.

Velkommen til Ringerikes Museum!

Anna Colbjørnsdatters tid — efter at Ringerikes Museum har latt det restaurere. Og når man står der inne, mellom de rappede hvite vegger og foran den dominerende åpne pelsen, da kan man også kalle frem fra dunkelheten vage bilder av det som skjedde på og ved Norderhov prestegård en kveld og en natt i mars i det ufredens år 1716 . . .

Svenske dragoner var kommet til gårds. Der ute brant leirbål. Også her inne var det stort stakk. Den fredeligg prestegård ble trukket inn i et drama som skulle spilles flere hundreder år efter. Klokken halv tre om natten slo norske soldater overrumpende til. Fra denne natten skriver de seg, kulehullene i Svenskestua. 42 svensker falt og nordmennene hadde 21 falne og sårede. Omkring 125 svensker, blant dem oberst Løven, ble tatt til fange, og resten av den ca. 500 mann store styrken tok flukten.

I dag kan historikerne ikke riktig bli enig om hvilken rolle prestefruen Anna spilte i dette drama. Om hun også sendte bud til den norske fortroppen på Stein, eller om hennes rolle alene bestod i å traktere — i håp om at de norske snart måtte komme — fienden til ro og hvile.

Hvorom all ting er, så vil gjenåpningen av den uforferdede prestefruens kjøkken bidra til å holde minnet om henne i fortsatt hevd, — som en nasjonal tradisjon, for lengst uten brodd.

Ar lar vår tidsskiftende Ringeriksvandring starte her i kjøkkenet. Våre ciceroner er de to som har forestått monteringen av utstillingene: Museumstyrets nestformann Ellen H a l s og fru Ingeborg M ø h n.

Prestegårdsbygningen er inndelt i tre fløyer og like mange tidsavsnitt. Den eldste fløyen — hvor vår vandring starter — skriver seg sannsynligvis fra begynnelsen av 1600-tallet, — og den andre fra slutten av 1600- eller begynnelsen av 1700-tallet, mens den tredje fløyen er av langt nyere dato og har vært prestens bolig de siste 70—80 år.

Utstillingskomitéen som foruten våre ciceroner består av direktør Arne B. B a n g og tidligere kraftverksjef Oskar M ø r k, har ved restaureringen vist aktpågivnenhet og god skjønnsomhet. Blant mye annet er bjelkevegger og opprinnelige dører avdekket, og rappede vegger igjen kommet til sin rett. Direktør Henning Alsvik ved Drammen Museum har gitt rettleiing i en rekke spørsmål, og snekker Petter N i l s e n som helt siden første innflyttingsdag har vært i sving både innen- og uten-dørs, har vist sin oppgave fin respekt.

Kom nå — se her er pelsen. Apnet igjen etter mange, mange år i gjenmurt slummer. — Et prektig klenodium i det godt og vel 30 kvadratmeter store kjøkken. Selve fisdødet, er halvannen meter bredt og meteren dypt.

Kjøkkenet er rikt utstyrt med kopper og kar av tre, alle slags kokekar av kobber og flere stekejern, så å si klar til bruk. Men mye av det er alt annet enn lett å håndtere. Et vaffeljern, for eksempel, er i den grad preget av tyngdekraften at man helst bør være i god form for å hamle opp med det. En vass-stamp — omkring én meter høy og 70—80 cm i diameter, og hulet ut av en eneste kubbe — minner effektivt om den tids mangel på vannledninger. En stor morter i tre vitner om hvordan man greide seg før kjøttkvernens tid. Trebøttene står likesom klar til melkingen. I den ene av melkesilene

Arne B. Bang med P. Chr. Asbjørnsen-minner.

er det et gjennomkåret kors. Bordet er dekket etter dattidens skikk og venter gårdens folk inn til nons ...

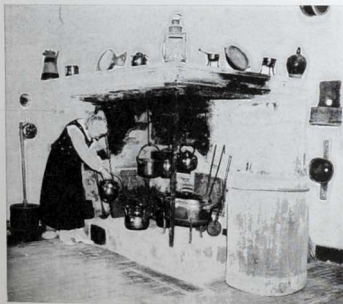
Her er et eldgammelt framskap, og et sørsyn for seg er pottemakerarbeidene fra Hønefoss. Det eldste fastet er fra 1730. Arbeidene er et dekorativt ettermæle for ler-industriens utøvere på Ringerike, hvorav den siste i sin tid — omkring 1890 — og lenge etter var vel kjent som pottemaker H a n s e n.

Her kan ikke nevnes alt, det må bli med bare noen amakebiter, — som forhåpentlig kan friste til den selvopplevelse som et besøk i museet nå er.

Før vi går videre tar vi en titt ute i gangen. Ja vist, der er ranselen, kjelken og piggstavene til kandiðst Pærdén. Han var ikke bortskjemt med skys, — han kunne til og med finne på å sette seg på kjelken og pigge helt til Drammen med et brev!

Et hundehalsbånd med pigge minner om at ulven en

Den gamle prestegårds kjøkken er restaurert i den stil det hadde på Anna Colbjørnsdatters tid. - Vaktmesterfruen Jenny Grønvald ved pelsen.

gang var en flittig omstreifer også på disse kanter. Blant munnladninger og sabler henger en budstikke.

Så står vi i den 80 kvadratmeter store Svenskestuen, hvor vi snart får øye på et stort kobberstikk efter maleri av den danske kunstner E. Paulsen i 1779, som fremstiller scenen hvor prestefruen Anna her i den selvaamme stue spør den svenske oberst Løven om tillatelse til å sende ut sin tjenestepike et ærend....

*«Og hør min Herres, var hendes Ord.
Jeg mangler Pebber til maden.
Men sender jeg Pigen til nærmeste Gaard,
Saa faar jeg snart bødet paa Skaden».*

*Saa sendtes den Pige fra Nordrehoug,
Til Steen hendes Trin var bestemte,
Hun ilede let gjennem Dal og Skog,
Skjøndt Sed'len i Strømpen klemte.*

Ja, så forteller ihvertfall tradisjonen.

Men mer iøynefallende enn svenske (eventuelt norske) kulehull i veggene, er de nå i Svenskestuen plasserte 18 russiske ikoner (gresk-katolske helgenbilder), som er skjenket muséet av maleren og kunstkattesamleren Hans Odegaard fra Ask. — En ualminnelig prektig og verdifull gave, som gir fint inn mellom stuens gammelnorske æverdigheter, som kister, ferdaskrin og skap.

Skal vi så gå en trapp opp? Over Svenskestuen — og like stor som den — ligger Hvervensalen. Den er i det vesentlige utstyrt med gaver fra fru Maren Waagaard på Hverven, — blant annet to møbeler i bonde-rokokko, som er sannsynligvis laget på Hverven. Staselig danner disse møblene kjernen i denne salen, som også ellers er utstyrt med så mange fine ting fra et gammelt storgårdsmiljø. Man vil for øvrig merke seg at det også er storgårdsmiljøene som er hovedtrekkene i dette muséet, — som den representant for flatbyggene det er.

En jernpels fra Sognedalens Jernværk 1778 er også blant de ting vi stanser ved på vår videre vandring gjennom Ringerikes historie. Og så kommer vi til to rom som gir oss en ekstra fin opplevelse: Jørgen Moe-minnet. Her er samlet en hel rekke møbler og andre gjenstander fra dikterprestens hjem, og forunderlig er det å vite: Her blant disse tingene har han levet. — Og man behøver ikke være sentimental om man synes at dikterprestens velbrukte kaffekopp har sin egen historie å berette. Sprukket er den, men med flid klinket sammen igjen. Den var ham nok en gjev kopp, — en liten ting som betydde noe i hjemmets store helhet.

Og hva var vel mer naturlig enn at de ting som er igjen etter eventyrkongen P. Chr. Asbjørnsen, fikk sin plass i Moe-minnet? En bøsse, jakttasken, den slitte reisevesken og hans patente stokk. Den er slik, denne stokken, at håndtaket er til å brette ut så det danner et slags sete. Det ga ham nok mangen hvilepause på vandringene. — Og hvilke ubetalelige klenodier er ikke disse tingene!

Å krysser vårt eget spor og står igjen i første etasje. Og se her — i et rom i Louis XVI-stil — er baronesse von Waltersdorfs sengekrone. — Foretøppig plassert på en ganske alminnelig seng, men kanskje lar det seg gjøre å

Ovenfor Ingeborg Mohn (til venstre) og Ellen Hals i Hvervensalen. Nedenfor: I forgrunnen en hjemmelaget gammel trehest og en forseggjort leketøgn.

få tak i også resten av originalen. I dette rommet ser vi blant annet også et spinett fra 1780, — men dets fortid er vel forvart i de sprø toner det ennå har.

Gjennom en lav dør fra Grefsrud i Tyrstrand, med bibelhenvisninger i snirklete skrift fra 1799, kommer vi inn i Nærstadstuen. De fleste møblene er også her bonde-rokokko, som skrives seg fra familien Seip som residerende på Nærstad. Også dette er en nydelig stue med mange fine detaljer.

Med hensikt har vi gjemt prestekontoret til slutt. Det møter oss med en egen mild patina, med impulser til

tankebilder om de mange prester som her har hatt sitt virke, og om bygdens kvinner og menn som hit er kommet i så mangt et ærend gjennom 350 år. En av prestene var Jonas Ramus, gift med Anna Colbjørnsdatter. Men han var slett ikke bare sin kones mann, — også han var nemlig en betydelig person, som sjelesørger, salmedikter og historisk forfatter.

Det er alle bøkene som i første rekke fanger interessen i det gamle kontoret i dag. En del teologisk litteratur er etterlatt, og en stor boksamling er kommet fra Hverven. Den aller kosteligste boken er en ruvende bibel, trykt i 1580, etter Frederich den II's befalling. Her er også en bibel fra 1757. Kort sagt er det noe av en skattejakt å ta dette biblioteket i nærmere øyesyn.

Før vi forlater kontoret, ser vi også på bildet av Ringerikes Museums stifter og første æresmedlem, rektor H. J. H a m m e r fra Hønefoss.

Som sagt: Det som her nevnes kan bare bli noen smakebiter. De talrike malerier og bilder alene kunne være gjenstand for en større omtale. Og hva monteringen av utstillingene angår, kan nevnes at tidligere Statens Museumsdirektør, nå direktør for Kunstindustri-muséet, Eivind E n g e l s t a d, i en innberetning har uttalt sin fulle tilfredshet.

Av de ting som det gjenstår å montere, kan nevnes en rekke tekstiler.

Ute på tunet igjen, stanser vi litt foran Munkestuena, som er den eldste av gårdens bygninger og sannsynligvis den første prestegårdsbygning. Foreløpig er den ikke disponibel for muséet, men med tid og stunder vil også dens opprinnelse bli nærmere klarlagt. — En opprinnelse som de masseive kjellermurer sammen med bygningens navn gir dunkle forestillinger om.

På Munkestuena tak ble i sin tid oppdaget en fløy — senere kjent som Norderhovsfløyen, som sannsynligvis opprinnelig hadde sin plass i stevnen på et vikingeskip. Nå er den å finne i Kunstindustrimuséet, mens en kopi er plassert på Munkestuena tak. Funnet lever for øvrig i Ringerikes Museums embleme.

Igen har i mørke kvelder dunkelt lys silvet ut av vinduene i Norderhov gamle prestegård, når unge og eldre har satt hverandre stevne til hyggelig og berikende samvær i stearinlysens og parafinlampenes matte skjær — og bånd knyttes mellom det nære og det fjerne. For Ringerikes Museum er et l e v e n d e begrep. Det er ikke bare til å g å i gjennoem, men også til å samles i. Og hvilken forening eller hvilket folkeakademi kan ønske seg et mer inspirerende miljø?

Norderhov gamle prestegård skal også i fremtiden få være et sentrum og et samlingssted. Og i Anna Colbjørnsdatters kjøkken kjenner man ennå en eim av røyk fra peisen

En haustdag

I ÅDALSSKOGENE

Fort. fra side 20

Det var krota og spikka mange navn på veggstokkene inne i bua, navn til slike som har trått skaugmannsteg herinne i det siste hundreåre. På en svart stokk over døra var det telja av ei flis, og her sto det: — «Har gått sør over etter bjørnen, Ola. Kom etter til Ringerudseter i kveld.» Fortalte det om en tragedie herinne en gang dette . . . Undres på hvordan den jakten gikk?

Alltid er det noe visst nivst og tragisk ved disse bortgjømte og halvt nedfalne skogbuer. De forteller om tia som engang var. Fattigere var nok den tia på mange måter for menneskene, men på mange måter var den også vidunderlig rikere . . .

Enda er det jo noe igjen av stortia, slik som med de enkelte bjørner som går ikring her.

Ofte råker vi faret etter en, ja, oppe i Mellehvittdalen er det nesten alltid friske visittkort.

I alle disse åsa jeg ser, og fjella, har de jakta i sitt lange jegerliv storjegerne Per Maribo og Ast-Ola (Ole Olsen), kanskje er det ikke en plett herinne hvor de ikke har trått. Men begge er dom borte nå, — de er dratt til jaktferden som aldri tar slutt . . .

Ja, det er mange år sia mor hans Ast-Ola, hu Asta, henta mannen sin inne på fjellet her nå. Han hadde frøsi ihjel på en ferd herinne. — Jeg sitter og minnes alt jeg har hørt, gamle sagn og historier som enda lever i bygda. Det er sagn og saga som hører til dalens kulturhistorie. Adalen er så vidunderlig rik slik.

Da skyene vest over Treknatta var lidfarva av solargladden, og da skogdragene nede i Elgsdalen og om Helvetesjuvet låg skuggesvarte, da kom Olaf stilt og skogmannsvart mot meg. Han hadde vært langt nordover, hadde rekt etter en elg uten å komme innpå . . .

På lang lei såg vi fram til Fjell-lihytta. Det rauk frå pipa. Edvin var nok kommet før — og venta oss heim nå —.

Einar Heimås Dokken.

HØNEFOSS TEGLVERK OG KALKFABRIK

— Under samme ledelse —

Tlf. Sentralbord 24 - 112 - 264 - 507 1136

Teglverket direkte 264

JERN - BYGNINGSARTIKLER

MALERVARER - KJØKKENUTSTYR

TEGLVERKSPRODUKTER

Ti meter under dette bygg lagres det gode Hønefoss brygg

**Øl og
Mineralvann**

A.S HØNEFOSS BRYGGERI